

Wassard Elea Rivista

II, n° 3; ottobre 1, 2015

Indice

Announcement: “The Ugly (etc.)”	107
Immanuel Kant ”What is Enlightenment?”	108
Stephen Leacock “This Expiring World”	114
Jean Améry “Aufklärung als Philosophia perennis”	116
Sven Åge Madsen “Ismenes Tragedie”	123
Note	154
Received	155

© **Wassard Elea 2015** – René L. Aa. Mogensen.
Editors: Lars Aagaard-Mogensen *et al.*

Wassard Elea
Elea Arte Club onlus

Via La Chiazzetta 27
I-84046 Ascea (Sa)
Italia

WassardElea@gmail.com

This journal is, like everything else in the world, overpriced, but unlike most other things only modestly so; it is sold, rather than free, to contribute in full to Wassard Elea Fond dedicated to improving conditions for guests, namely artists and scholars, at Wassard Elea.

Readers, furthermore, shall have to tolerate, like the rest of the world, many languages. Likewise they shall have to tolerate many types of content; the pages are open to the great variety of all the arts and sciences.
Your submission of articles, short notes, discussions, and reviews, is invited.

Back issues available on demand.
Permission to reprint is readily granted on request.

Ads may be accepted if accompanied by a suitable donation.

Single issues: 5,00 EUR; 4 issues: 20 EUR

Please remit in cash to: Wassard Elea Fond at address above – receipt is subsequently mailed.

On Ugliness (etc.)
("There is an awful lot of ugliness in this world")

June 17-20, 2016
Ascea, Italy

~Call for Papers~

While it is probably true that there is an awful lot of ugliness in the world, the intelligent treatment in fact, judgement, and theory, – in the precise mapping and conceptualization of this and its kin features – is not a whole lot. The scant mention here and there in the literature hardly exhausts, let alone provides, a firm contemporary grasp of the objects, experiences and judgements of what is ugly, unpleasant, horrid or revolting. Can one have aesthetic experiences of these? pure such, free from cognitive or moral presuppositions and implications? How, if at all, does ugliness contrast with the beautiful (etc.)? And exactly how does the ugly affect the quality of life?

Wassard Elea invites philosophers and aestheticians, critics and theorists, to submit papers on topics in this area for the 6th WE international symposium. Sessions of 90 min. include speaker, commentator, and open floor (40/20/30). Participants whose papers are accepted are expected to also prepare commentary on another presentation during the meeting. All suitable contributions are published in this journal and possibly in anthology form.

Inquiries and proposals are welcome. Full papers (in English) are to be submitted to Professor Lars Aagaard-Mogensen, Via La Chiazzetta 27, I-84046 Ascea (Sa), Italy. Emailed submissions, in word format, are welcome at: wassardelea@gmail.com

Deadline for papers: March 31, 2016.

Information on registration and accommodations will be posted in advance of the date.

Wassard Elea
Refugium for writers, artists, composers, and scholars in Southern Italy

Wassardelea.blogspot.com

What is Enlightenment?¹

Immanuel Kant²

Enlightenment is man's release from his self-incurred tutelage. Tutelage is man's inability to make use of his understanding without direction from another. Self-incurred is this tutelage when its cause lies not in lack of reason but in lack of resolution and courage to use it without direction from another. *Sapere aude!*³ "Have courage to use your own reason!" – that is the motto of enlightenment.

Laziness and cowardice are the reasons why so great a portion of mankind, after nature has long since discharged them from external direction (*naturaliter maiorenes*), nevertheless remains under lifelong tutelage, and why it is so easy for others to set themselves up as their guardians. It is so easy not to be of age. If I have a book which understands for me, a pastor who has conscience for me, a physician who decides my diet, and so forth, I need not trouble myself. I need not think, if I can only pay – others will readily undertake the irksome work for me.

That the step to competence is held to be very dangerous by the far greater portion of mankind (and by the entire fair sex) – quite apart from its being arduous – is seen to by those guardians who have so kindly assumed superintendence over them. After the guardians have first made their domestic cattle dumb and have made sure that these placid creatures will not dare

¹ Translated from the German by Lewis White Beck (The Bobbs-Merrill Co., Inc., Indianapolis 1959); foretrækkes artiklen på dansk, kan den rekvireres hos WER.

² Today I read in the *Büschingsche Wöchentliche Nachrichten* for September 13 an announcement of the *Berlinische Monatsschrift* for this month, which cites the answer to the same question by Herr Mendelssohn.* But this issue has not yet come to me; if it had, I would have held back the present essay, which is now put forth only in order to see how much agreement in thought can be brought about by chance. *[Moses Mendelssohn's answer was that enlightenment lay in intellectual cultivation, which he distinguished from the practical. Kant, quite in line with his later essay on theory and practice, refuses to make this distinction fundamental].

³ "Dare to know!" (Horace *Ars Poetica*). This was the motto adopted in 1736 by Societas Alethophilorum (Society of the Friends of Truth), an important circle in the Enlightenment in Germany.

take a single step without the harness of the cart to which they are tethered, the guardians then show them the danger which threatens if they try to go alone. Actually, however, this danger is not so great, for by falling a few times they would finally learn to walk alone. But an example of this failure makes them timid and ordinarily frightens them away from all further trials.

For any single individual to work himself out of the life under tutelage which has become almost his nature is very difficult. He has come to be fond of this state, and he is for the present really incapable of making use of his reason, for no one has ever let him try it out. Statutes and formulas, those mechanical tools of the rational employment or rather misemployment of his natural gifts, are the fetters of an everlasting tutelage. Whoever throws them off makes only an uncertain leap over the narrowest ditch because he is not accustomed to that kind of free motion. Therefore, there are few who have succeeded by their own exercise of mind both in freeing themselves from incompetence and in achieving a steady pace.

But that the public should enlighten itself is more possible; indeed, if only freedom is granted, enlightenment is almost sure to follow. For there will always be some independent thinkers, even among the established guardians of the great masses, who, after throwing off the yoke of tutelage from their own shoulders, will disseminate the spirit of the rational appreciation of both their own worth and every man's vocation for thinking for himself. But be it noted that the public, which has first been brought under this yoke by their guardians, forces the guardians themselves to remain bound when it is incited to do so by some of the guardians who are themselves capable of some enlightenment – so harmful is it to implant prejudices, for they later take vengeance on their cultivators or on their descendants. Thus the public can only slowly attain enlightenment. Perhaps a fall of personal despotism or of avaricious or tyrannical oppression may be accomplished by revolution, but never a true reform in ways of thinking. Rather, new prejudices will serve as well as old ones to harness the great unthinking masses.

For this enlightenment, however, nothing is required but freedom, and indeed the most harmless among all the things to which this term can properly be applied. It is the freedom to make public use of one's reason at every point.¹ But I hear on all sides, "Do not argue!" The officer says: "Do not argue but drill!" The tax collector: "Do not argue but pay!" The cleric: "Do not argue but believe!" Only one prince in the world says, "Argue as

¹ [It is this freedom Kant claimed later in his conflict with the censor, deferring to the censor in the "private" use of reason, i.e., in his lectures].

much as you will, and about what you will, but obey!" Everywhere there is restriction on freedom.

Which restriction is an obstacle to enlightenment, and which is not an obstacle but a promoter of it? I answer: The public use of one's reason must always be free, and it alone can bring about enlightenment among men. The private use of reason, on the other hand, may often be very narrowly restricted without particularly hindering the progress of enlightenment. By the public use of one's reason I understand the use which a person makes of it as a scholar before the reading public. Private use I call that which one may make of it in a particular civil post or office which is entrusted to him. Many affairs which are conducted in the interest of the community require a certain mechanism through which some members of the community must passively conduct themselves with an artificial unanimity, so that the government may direct them to public ends, or at least prevent them from destroying those ends. Here argument is certainly not allowed – one must obey. But so far as a part of the mechanism regards himself at the same time as a member of the whole community or of a society of world citizens, and thus in the role of a scholar who addresses the public (in the proper sense of the word) through his writings, he certainly can argue without hurting the affairs for which he is in part responsible as a passive member. Thus it would be ruinous for an officer in service to debate about the suitability or utility of a command given to him by his superior; he must obey. But the right to make remarks on errors in the military service and to lay them before the public for judgement cannot equitably be refused him as a scholar. The citizen cannot refuse to pay the taxes imposed on him; indeed, an impudent complaint at those levies on him can be punished as a scandal (as it could occasion general refractoriness). But the same person nevertheless does not act contrary to his duty as a citizen when, as a scholar, he publicly expresses his thoughts on the inappropriateness or even the injustice of these levies. Similarly a clergyman is obligated to make his sermon to his pupils in catechism and his congregation conform to the symbol of the church which he serves, for he has been accepted on this condition. But as a scholar he has complete freedom, even the calling, to communicate to the public all his carefully tested and well-meaning thoughts on that which is erroneous in the symbol and to make suggestions for the better organization of the religious body and church. In doing this there is nothing that could be laid as a burden on his conscience. For what he teaches as a consequence of his office as a representative of the church, this he considers something about which he has no freedom to teach according to his own lights; it is something which he is ap-

pointed to propound at the dictation of and in the name of another. He will say: "Our church teaches this or that; those are the proofs which it adduces". He thus extracts all practical uses for his congregation from statutes to which he himself would not subscribe with full conviction but to the enunciation of which he can very well pledge himself because it is not impossible that truth lies hidden in them, and, in any case, there is at least nothing in them contradictory to inner religion. For if he believed he had found such in them, he could not conscientiously discharge the duties of his office; he would have to give it up. The use, therefore, which an appointed teacher makes of his reason before his congregation is merely private, because this congregation is only a domestic one (even if it be a large gathering); with respect to it, as a priest, he is not free, nor can he be free, because he carries out the orders of another. But as a scholar, whose writings speak to his public, the world, the clergyman in the public use of his reason enjoys an unlimited freedom to use his own reason and to speak in his own person. That the guardians of the people (in spiritual things) should themselves be incompetent is an absurdity which amounts to the eternalization of absurdities.

But would not a society of clergymen, perhaps a church conference or a venerable classis (as they call themselves among the Dutch), be justified in obligating itself by oath to a certain unchangeable symbol in order to enjoy an unceasing guardianship over each of its members and thereby over the people as a whole, and even to make it eternal? I answer that this is altogether impossible. Such a contract, made to shut off all further enlightenment from humankind, is absolutely null and void even if confirmed by the supreme power, by parliaments, and by the most ceremonious of peace treaties. An age cannot bind itself and ordain to put the succeeding one into such a condition that it cannot extend its (at best very occasional) knowledge, purify itself of errors, and progress in general enlightenment. That would be a crime against human nature, the proper destination of which lies precisely in this progress; and the descendants would be fully justified in rejecting those decrees as having been made in an unwarranted and malicious manner.

The touchstone of everything that can be concluded as a law for a people lies in the question whether the people could have imposed such a law on itself. Now such a religious compact might be possible for a short and definitely limited time, as it were, in expectation of a better. One might let every citizen, and especially the clergyman, in the role of scholar, make his comments freely and publicly, i.e., through writing, on the erroneous aspects of the present institution. The newly introduced order might last until insight into the nature of these things had become so general and

widely approved that through uniting their voices (even if not unanimously) they could bring a proposal to the throne to take those congregations under protection which had united into a changed religious organization according to their better ideas, without, however, hindering others who wish to remain in the order. But to unite in a permanent religious institution which is not to be subject to doubt before the public even in the lifetime of one man, and thereby to make a period of time fruitless in the progress of mankind toward improvement, thus working to the disadvantage of posterity – that is absolutely forbidden. For himself (and only for a short time) a man may postpone enlightenment in what he ought to know, but to renounce it for himself and even more to renounce it for posterity is to injure and trample on the rights of mankind.

And what a people may not decree for itself can even less be decreed for them by a monarch, for his lawgiving authority rests on his uniting the general public will in his own. If he only sees to it that all true or alleged improvement stands together with civil order, he can leave it to his subjects to do what they find necessary for their spiritual welfare. This is not his concern, though it is incumbent on him to prevent one of them from violently hindering another in determining and promoting this welfare to the best of his ability. To meddle in these matters lowers his own majesty, since by the writings in which his subjects seek to present their views he may evaluate his own governance. He can do this when, with deepest understanding, he lays upon himself the reproach: *Caesar non est supra grammaticos*. Far more does he injure his own majesty when he degrades his supreme power by supporting the ecclesiastical despotism of some tyrants in his state over his other subjects.

If we are asked: “Do we now live in an *enlightened age*?”, the answer is: “No”, but we do live in an *age of enlightenment*.¹ As things now stand, much is lacking which prevents men from being, or easily becoming, capable of correctly using their own reason in religious matters with assurance and free from outside direction. But, on the other hand, we have clear indications that the field has now been opened wherein men may freely deal with these things and that the obstacles to general enlightenment or the release from self-imposed tutelage are gradually being reduced. In this respect, this is the age of enlightenment, or the century of *Friedrich*.²

¹ [“Our age is, in especial degree, the age of criticism, and to criticism everything must submit.” (*Critique of Pure Reason*, Preface to first ed. [Smith trans.])].

² [Cf. e.g. Eduard Spranger *Der Philosoph von Sanssouci*, Berlin 1942].

A prince who does not find it unworthy of himself to say that he holds it to be his duty to prescribe nothing to men in religious matters but to give them complete freedom while renouncing the haughty name of *tolerance*, is himself enlightened and deserves to be esteemed by the grateful world and posterity as the first, at least from the side of government who divested humankind of its tutelage and left each man free to make use of his reason in matters of conscience. Under him venerable ecclesiastics are allowed, in the role of scholars, and without infringing on their official duties, freely to submit for public testing their judgements and views which here and there diverge from the established symbol. And an even greater freedom is enjoyed by those who are restricted by no official duties. This spirit of freedom spreads beyond this land, even to those in which it must struggle with external obstacles erected by a government which misunderstands its own interest. For an example gives evidence to such a government that in freedom there is not the least cause for concern about public peace and the stability of the community. Men work themselves gradually out of barbarity if only intentional artifices are not made to hold them in it.

I have placed the main point of enlightenment – the escape of men from their self-incurred tutelage – chiefly in matters of religion because our rulers have no interest in playing the guardian with respect to the arts and sciences and also because religious incompetence is not only the most harmful but also the most degrading of all. But the manner of thinking of the head of a state who favours religious enlightenment goes further, and he sees that there is no danger to his lawgiving in allowing his subjects to make public use of their reason and to publish their thoughts on a better formulation of his legislation and even their open-minded criticisms of the laws already made. Of this we have a shining example wherein no monarch is superior to him whom we honour.

But only one who is himself enlightened, is not afraid of shadows, and has a numerous and well-disciplined army to assure public peace, can say: “Argue as much as you will, and about what you will, only obey!” A republic could not dare say such a thing. Here is shown a strange and unexpected trend in human affairs in which almost everything, looked at in the large, is paradoxical. A greater degree of civil freedom appears advantageous to the freedom of mind of the people, and yet it places inescapable limitations upon it; a lower degree of civil freedom, on the contrary, provides the mind with room for each man to extend himself to his full capacity. As nature has uncovered from under this hard shell the seed for which she most tenderly cares – the propensity and vocation to free thinking – this

gradually works back upon the character of the people, who thereby gradually become capable of managing freedom; finally, it affects the principles of government, which finds it to its advantage to treat men, who are now more than machines, in accordance with their dignity.

(30. 9. 1784)

This Expiring World

Stephen Leacock

I have just been reading in the press the agonizing statement that there are only 4,000,000,000,000 cords of pulp wood left in the world, and that in another fifty years it will be all gone.¹ After that there will be no pulp. Who is it that is consuming all this pulp, I do not know. I am sure that in my own home, apart from a little breakfast, we don't use any.

But the main point is that in fifty years it will all be finished. In fifty years from now, where there used to be great forests of pulp-trees reaching to the furthest horizon, there will be nothing but a sweep of bare rolling rocks, lifeless and untenanted, where nothing will be heard except the mournful cry of the waterfowl circling in the empty sky over what was once the forests of North America.

Or no – I forgot. It seems there will be no waterfowl either. In the very same newspaper I read that the waterfowl of America are disappearing so fast that in another forty years they will be extinct. Parts of the country that only a few years ago were literally black with black duck, teal, ptarmigan, and pemmican now scarcely support one flamingo to the square mile. In another generation the whole continent will have turned into farms, fields, motor roads, and the motor cars will have penetrated everywhere.

Motor cars, did I say? I fear I am in error there again. In forty years there will be no motor cars. Gasoline, it is certain, is running out. Professor Glumb of Midnight, Alaska, has just made a calculation to show that at the

¹ [Saving both your use of reason and handbooks for public criticism: a 'cord' is a measure of wood cut for fuel, equal to 3,6 m³, arranged in a pile 2,4 m long, 1,2 m high, and 1,2 m wide; how and what you pile, accordingly, fuels comprehension of this critical expiration].

rate at which we are using up the world's gasoline, the supply will end in forty years.

He warns us that even now there are only 4,000,000,000,000,000 gallons in sight. There may be just a little more, he thinks, under the Red Sea; he has not been down, but he doubts if there are more than a couple of million billion gallons. In a little time it will be all gone. The motor cars will stand in packed rows and it won't be possible to move them an inch.

And what is worse, it won't be any use trying to substitute coal. Our reckless use of it all through the nineteenth century has brought us to the point where there are only 10,000,000,000,000 tons left. Assuming that we go on consuming it, even at our present rate, the last clinkers will be raked out of the last furnace in 1964. After that the furnace man will simply draw his salary and sit in the cellar: there won't be a thing for him to do.

At first some of the scientists – such as Professor Hoopitup of Joy College – were inclined to think that electricity might take the place of coal as a source of power, heat, light, and food. But it appears not. The electricity is nearly all gone. Already the Chicago drainage canal has lowered Niagara Falls the tenth of an inch, and in places where there was once the white foaming cataract leaping in a sheet of water a foot thick, there is now only eleven inches and nine-tenth.

We may perhaps last on a little longer if we dam the St. Lawrence, and dam the drainage canal, and dam the Hudson – in short, if we dam the whole continent up and down. But the end is in sight. In another forty years the last kilowatt of electricity will have been consumed, and the electric apparatus will be put in a museum, and exhibited as a relic of the past to the children of the future.

Children? No, no, I forgot. It is hardly likely there will be any, forty years hence. The children are disappearing as rapidly as the gasoline and the waterfowl. It is estimated that the increase of the birth rate on this continent is steadily falling. A few years ago it was 40 per thousand, then it sank to 20, then it passed to 10, and now it is down to decimal four something. If this means anything it means that today we have an average of a thousand adults to decimal four something of a child. The human race on this continent is coming to a full stop.

Moreover, the same fate that is happening to gasoline and coal seems to be overtaking the things of the mind. It is, for example, a subject of universal remark that statesmen seem to be dying out. There may be a few very old statesmen still staggering around, but as a class they are done. In the same way there are no orators: they're gone. And everybody knows that

there is hardly such a thing left now as a gentleman of the old school. I think that one was seen a month or so ago somewhere in the marsh in Virginia. But that's about the last. In short, civility is dead, polite culture is gone, and manners are almost extinct.

On the other side of the account I can find nothing conspicuous except the very notable increase of the criminal class. It has recently been calculated by Professor Crook (graduate of Harvard and Sing Sing) that within forty years every other man will belong to the criminal class; and even the man who isn't the other man will be pretty tough himself.

In other words, the outlook is bad. As I see it, there is nothing for it but to enjoy ourselves while we can. The wise man will go out, while it is still possible, and get some pulp and a pint of gasoline and a chunk of coal and have a big time.

(1926)

Aufklärung als *Philosophia perennis*¹

Jean Améry

Was hat sich ereignet, daß die Aufklärung zu einem ideengeschichtlichen Relikt wurde, gut genug allenfalls für emsigsterile Forscherbemühtheit? Welch traurige Abirrung hat es dahin gebracht, daß zeitgemäße Denker Begriffe wie Fortschritt, Humanisierung, Vernunft nur noch unter vernichtenden Gänsefüßchen zu gebrauchten wagen?

Anzeige

Die gestanzten Antworten sind zuhanden, ein jeder kann sie weitergeben als Scheidemünzen eines Geistes, der sich längst verlor. Aufklärung? Eine bürgerliche Mystifikation. Vernunft? Die böse Instrumentalität unge-rechter, abgelebter Produktionsformen. Menschlichkeit? Die Ausrede des Dritten Standes, der seine partikularen Interessen als universelle Werte hin-stellte, um mittels ihrer den vierten guten Gewissens ausbeuten zu können. Fortschritt? Die rasende Produktions- und Profitbesessenheit einer Bour-geoisie, die den Proleten und mit ihm die Erde sich *Untertan* gemacht hat;

¹ Die Dankesrede, die Jean Améry zur Verleihung des Lessing-Preises 1977 durch den Senat der Freien und Hansestadt Hamburg gehalten hat, 27. Mai 1977, 7:00 Uhr. in *Die Zeit*.

so stehen wir späte Nachfahren des großen achtzehnten und des unvergleichlichen neunzehnten Jahrhunderts in einer fortschrittskranken, ausgepowerten, im eigenen Exkrement erstickenden Welt. „Untergang der Erde am Geist“, wie ein anderer Lessing, Theodor mit Vornamen, es feierlich verkündete.

Aber ich protestiere leidenschaftlich und mit allem mir zu Gebote stehenden Nachdruck. Nicht so, daß ich die absurde Behauptung wagte, es seien die individuell-humanen und sozial-politischen Zivilisationsschäden nur neurotische Phantasien eines *malade imaginaire*! Der Autor des Buches „Lefeu oder Der Abbruch“, darin das bittere Wort vom Glanz-Verfall der Epoche sich findet, ist frei von Illusionen, ledig aller naiven Plaisirs an den Errungenschaften des Voraugangs, der die Erkenntnisse einer als human gewollten Wissenschaft beschämt hat. Und dennoch: Ich bekenne mich zur Aufklärung, zur *klassischen* zumal, als zu einer *Philosophia perennis*, die in sich alle ihre Korrektive birgt, so daß es müßiges Spiel ist, sie dialektisch zu dislozieren. Ich stehe ein für die analytische Vernunft und ihre Sprache, die Logik. Ich glaube, trotz allem, was wir erfahren mußten, daß auch heute noch, nicht anders als in den Tagen der Enzyklopädisten, Kenntnis zur Erkenntnis führt und diese zur Sittlichkeit. Und ich behaupte, daß nicht, wie man es uns seit der ersten, Welle romantischer Gegenauflklärung versichert hat, die Aufklärung versagte, sondern jene, die man zu ihren Hütern bestellte. – Lassen Sie mich bitte konkretisieren, was ich meine, und zwar auf möglichst einfache Weise, wobei ich auch nicht die mindeste Furcht vor dem Anwurf habe, „banal“ zu sein. Im Gegenteil und sozusagen beiseite gesprochen: Nichts wäre heilsamer für die Mode-Denker, die allerweilen und allerorten die Armseligkeit ihrer Gedanken mit dem Talmi wohlfeiler „Brillanz“ aufputzen, als eine solide Banalitäts-Kaltwasserkur. Die erste Überlegung, die in diesem Sinne sich mir auf die Lippen drängt, zielt auf ein offenes Faktum: *Alle* Freiheiten, deren wir uns erfreuen und die weiterzureichen unsere Pflicht ist, sind Früchte der bürgerlichen Aufklärung. Wir stehen hier, Intellektuelle, kritisch gestimmt, und was wir an geistiger Freiheit besitzen, danken wir Aufklärern: von Montesquieu bis Freud, von Locke über Condorcet, Diderot zu Marx, Feuerbach und Russell. Was immer wir an Einsicht erlangten, die zu Vertrautheit mit uns selber und Sicherheit in der Welt uns verhalf, wir besäßen es nicht ohne die aufklärerische wissenschaftliche Weltauffassung. Das geht von den kleinen Dingen unseres Alltags bis hinein ins makro- und mikrophysikalisch Ungeheure. Von der dummen Überheblichkeit gegenüber der Wissenschaft hat einmal Robert Musil nebenhin gesprochen, wenn er sagte, der „Gebildete“

kenne nicht den Namen des Mannes, der der Menschheit den unsagbaren Segen der Narkose geschenkt hat! Wir brauchen uns nur momentweise rückzusetzen in den Zustand von Welt und Geist vor Anbruch der Aufklärung, und mit Entsetzen werden wir der *Angst* inne: Angst vor den ungebändigten Naturgewalten, Angst vor Körperschmerz, für den es keine Linderung gab, Angst vor dem bösen Blick, vor Göttern, Götzen, Dämonen, Angst vor den Herrschenden, deren sadistische Machtausübung durch kein Gesetz eingeschränkt war, Angst vor der eigenen Angst, die aus dem Unbewußten herauftauchte und den Menschen zum Sklaven des „Es“ machte.

Zu sagen, wir lebten heute angstfrei, wäre allerdings dreist. Aber noch unsere schlimmsten Ängste – vor Kriegs- und Atomgefahr, vor wirtschaftlichem Ungemach – verhalten sich zu Furcht und Zittern des Menschen der präaufklärerischen Epochen wie das girrende Herzeleid einer Großbürgerstochter des neunzehnten Jahrhunderts zum Hungerelend der schlesischen Weber. Angesichts solch erdrückend gewichtiger Tatsachen ist eine Aufklärung, die sich selbst überschreiten will, bei diesem Unternehmen aber die Fundamente rational-sittlichen Denkens zerstört, ein Ärgernis: gegen eben dieses will ich polemisieren. Man ahnt vielleicht, was ich im Sinne habe. Nicht den miserablen, aber vergleichsweise traulichen deutschen Irrationalismus des frühen zwanzigsten Jahrhunderts, wie ihn auf so ganz unvergleichliche Weise Thomas Mann in *Doktor Faustus* in seiner Beschreibung des Kridwiss-Kreises für immer lächerlich gemacht hat. Nicht die „konservative Revolution“ also; nicht Klages, Spengler, Alfred Schuler, Joseph Nadler, die da allemal die „Seele“ – was immer das sei! – gegen den „Geist“ geglaubt hatten ausspielen zu müssen. Weder am längst historischen Vitalismus eines Driesch will ich mich reiben noch, im Namen Julien Bendas, an Henri Bergson und seiner Philosophie des *élan vital*. All das, was einst Heinrich Mann die „Tiefschwätzeri“ genannt hat, wurde ja von der Geistesgeschichte schon am Wege gelassen; es wäre pure Energieverschwendung, wollte ich hier Offensiven vortragen, die nur noch weit offen stehende Türen einrennen würden. Nein, gegen Tiefschwätzeri brauche ich die Aufklärung nicht zu verteidigen. Wohl aber ist es die Stunde, sich zu erheben wider eine *Hochschwätzeri*, die den heimeligen alten Irrationalismus auf schicke Weise – pariserischschicke, um ganz genau zu sein – neu einkleidet, ohne daß, wie aufmerksam ich auch hinzähöre, eine Stimme sich vernehmen ließe, die da ausriefe, die Könige seien nackt! Es ist steile Hochschwätzeri gefährlichster Art, wenn Roland Barthes sich versteigt zur schein-radikalen, den Mode-Intellektuellen epatierenden Behauptung, es sei die Sprache schlechthin faschistisch, wie dieser Herr es jüngst ausgerechnet

bei seiner Antrittsvorlesung am College de France einem tumbverrückten Auditorium zumutete. Entfesselter Hochschwatz war es, als schon vor ein paar Jahren der Philosoph Gilles Deleuze und der Psychologe Felix Guattari in ihrem „Anti-Ödipus“ ihre Argumente gegen den skeptisch-vernunftvollen Freud bei keinem anderen suchten als bei Wilhelm Reich, und zwar dem späten, nachweislich und belegbar klinisch wahnsinnigen Reich. Gegenauflärerische Geschwätzigkeit und nicht mehr als das ist es, wenn Michel Foucault den, hélas, im Schneckentempo sich vorwärtsbewegenden sittlichen Fortschritt des Strafvollzugs leugnet, indem er das triste Überwachen und Strafen der modernen Jurisdiktion noch schärfer geißelt als die bestialischen Praktiken, wie sie vor der Aufklärung gepflogen wurden.

Und was soll man sagen zu den subjektiv gewiß wohlgemeinten, objektiv aber kulturgefährlichen Intentionen der Anti-Psychiater, denen Vernunft nichts ist als bürgerliche Entfremdung des Menschen und die den Wahnsinn als inneren Freiraum des vorgeblich von der Gesellschaft in Permanenz manipulierten Menschen feiern? Was zu Köpfen wie Roger Garaudy, der schon bessere Tage gesehen hat, der aber, ausgestoßen aus der orthodox-marxistischen Kirche, aufgeklärte Zivilisation als eurozentrische Oppression verdammt und schwarzafrikanische Initiationsriten höher wertet als das Philosophieren der Peripatetiker? Sehen, hören, verspüren alle diese durch ideologische „Nebelbildungen im Gehirn“ verstörten Menschen nicht, daß *sie* die negativ Manipulierten sind? Die Manipulierten von Geistesmoden, die kommende Saisons ebenso vergessen haben werden wie die letzten Modelle der Haute Couture? Kommt es ihnen nicht in den Sinn, daß ihr Irrationalismus das Geschäft der Herrschenden, der Verleger, der Medien-Zaren, der nur auf Auflagenziffern bedachten Zeitungen – gerade so wirksam betreibt wie einst die Seelenschwärmerei der Konservativen Revolution? Natürlich nicht. Im Gegenteil. Sie halten sich für die eigentlichen Aufklärer, für die bestellten Demystifikatoren, womöglich für die Heilskünder einer kommenden Revolution.

Sehe ich recht, dann ist in der Tat augenblicklich Frankreich, verlassen von allen guten Geistern des Cartesianismus, das Zentrum einer sich raffiniert verstellenden, sich selbst nicht erkennenden Gegen-Aufklärung. Es wäre aber ungerecht, wollte man die Franzosen allein verantwortlich machen. Die deutsche Mitschuld darf jedenfalls nicht totgeschwiegen werden. Des Königs neue Kleider wurden auch im Nach-kriegsdeutschland getragen, und dies schon sehr frühe. Soeben las ich nach Jahr und Tag in einem Buche wieder, das mich vor drei Dekaden begeistert hat: *Dialektik der Aufklärung* von Adorno und Horkheimer. Ohne Zaudern bekenne ich,

daß Schrecken und tiefes Unbehagen mich beim Wiederlesen dieses hochgeistreichen Werkes erfaßten. In ihrem Bemühen, die klassische Aufklärung aus ihrer epochebedingten Naivität zu erlösen und dialektisch weiter zu entwickeln, haben die Autoren sich hinreißen lassen zu wahren Enormitäten, die, wörtlich genommen, den übelsten Obskurantismen als Alibi dienen können. Es gibt da ganz und gar unheimliche Aussprüche, wie diese: „Aufklärung ist totalitär“; „Aufklärung zersetzt das Unrecht der alten Ungleichheit, das unvermittelte Herrentum, verewigt es aber zugleich in der universalen Vermittlung, dem Beziehen jeglichen Seienden auf jegliches“; „Begriffe sind vor der Aufklärung wie Rentner vor den industriellen Trusts: keiner darf sich sicher fühlen“; „Auf dem Wege von der Mythologie zur Logistik hat Denken das Element der Reflexion auf sich verloren, und die Maschinerie verstümmelt die Menschen heute, selbst wenn sie sie ernährt...“ Ich weiß schon, es ist eine Geistessünde, wenn man, wie es heißt, „aus dem Zusammenhang gerissene Sätze“ zitiert. Aber was ich anführe, sind paradigmatische Urteile: ein jedes von ihnen enthält den Widerstand gegen Logik, die irrationale Rage gegen die technisch-industrielle Welt, die grundverkehrte Auffassung, es sei die historische Aufklärung nichts anderes gewesen als das Instrument einer ihre Herrschaft festigenden brutalen Bourgeoisie, die Blindheit gegenüber, der doch auf der Hand liegenden geschichtlichen Tatsache, daß der Bourgeois zugleich auch Citoyen war, daß im Partikularen der bürgerlichen Revolution *auch* Universelles stak, daß Industrie und Maschine den Menschen zwar beschädigten, ihn zugleich aber auch befreien aus der Dumpfheit und Stumpfheit des biblisch verfluchten Ackers. Ich kenne, meine Damen und Herren, den Bergbauern der Vergangenheit meines österreichischen Ursprungslandes und kenne den amerikanischen Farmer. Kein noch so zugeschliffenes dialektisches Philosophieren kann mir die Überzeugung rauben, daß dieser dank seiner Maschinen ein menschenwürdigeres Leben führt als damals jener das seine hinbrachte.

Und spreche ich von dialektischem Denken, fällt ein Stichwort. Andernorts habe ich versucht, mich mit der Dialektik als einer spezifischen Allüre des Denkens auseinanderzusetzen, habe den methodischen Anspruch dialektischen Philosophierens abgewiesen, aber die inspirierende Kraft dialektischer Gangart bewundernd anerkannt. Man kommt ja nicht von Sartre her, wie der Verfasser dieses Textes, ohne daß man sich dialektisch versucht hätte; in keiner, meiner Schriften, ja kaum in einem einzigen Satz, den ich niederschrieb, sind nicht Spuren von Dialektik nachweisbar. Und dennoch: Wenn ich heute, spät in der Zeit, mir Klarheit zu verschaffen suche, ob die Dialektik der geistigen Geschichte der Menschheit mehr Heil gebracht hat

oder mehr Mißgeschick, will mir scheinen, als habe der „bacchantische Taumel“, wie Hegel selbst das (dialektisch) „Wahre“ genannt hat, in letzter Analyse mehr hoffärtigen Unfug gestiftet als authentischem Fortschritt den Weg geebnet. Ich will nicht so weit gehen wie der Philosoph Etienne, der in einem kürzlich erschienenen Text von Hegel als dem „architraître“, dem „Erzverräter“ der Vernunft gesprochen hat. Aber im Maße, wie ich mir die Rösselsprünge, die Distorsionen und hämisch die Vernunft, reine und praktische, ins Ausgeding der Intelligenz drängenden dialektischen Akrobatien erhelle, entfremde ich mich dieser Art des Denkens; dies um so leichter, als ich heute in Karl Marx weniger den Dialektiker und Nachfolger Hegels sehe als den Propheten einer *neuen Sittlichkeit*, den direkten Nachfahren eben jener bürgerlichen Aufklärung, die in den Augen moderner Marxisten, welche vom *Menschen* nichts mehr wissen wollen, nur noch ein ungefügtes Instrument der herrschenden Klassen ist.

Wie schön und heiter-männlich, wie klug und lichtvoll nimmt sich doch vor dem Hintergrund dialektischer Verdunkelung die klassische Aufklärung aus – trotz ihrer Naivität, ihrer epistemologischen Defizienz, trotz ihrem Optimismus, den man „kindisch“ nennt, wiewohl er doch, woran ich glaube, schon morgen wieder als die höchste Stufe humaner Erwachsensein glänzend auferstehen wird. Zusammen mit der Skepsis, die ihm nicht widerredet, spaiendern ihn geistreich ergänzt, ist der menschenfreundliche Optimismus der Aufklärung mit den statischen Werten von Freiheit, Vernunft, Gerechtigkeit, Wahrheit *unsere einzige Chance*, Geschichte zu machen und mit ihr das recht eigentlich humane Geschäft: die Sinngebung des Sinnlosen zu betreiben. Die Rückbesinnung auf die klassische Aufklärung ist das intellektuelle und soziale Gebot der Stunde. Gewiß, die Perspektiven haben sich verschoben. Wir glauben nicht mehr, daß wir wissen, wie einst die Enzyklopädisten, sondern wissen allemal – in der exakten Forschung wie im Bereiche der Humanwissenschaften –, daß wir nur glauben und daß wir stets bereit sein müssen, unsere szientistischen Glaubenssätze zu revidieren. Die Revision hat übrigens statt zu jeder Stunde, und niemand ist sich dessen stärker bewußt als eben die Naturwissenschaftler, wenn sie etwa, wie der große Aufklärer Jacques Monod, unser Hiersein als das Zufallen blinden Zufalls erkennen und dennoch, wie Sartre es will, etwas aus dem machen, wozu man uns gemacht hat.

Vor knapp fünf Jahrzehnten hat der Dichter, der mir unter allen meiner Muttersprache der teuerste ist, *Thomas Mann*, zum zwei-hundertsten Geburtstag des Mannes, in dessen Zeichen diese Ansprache steht, Worte gesagt, die mir in so hohem Grade aktuell erscheinen, daß ich mich nicht

enthalten will, sie hier zu zitieren: „Wir haben es“, rief der Dichter aus, der selber spät die bürgerliche Todesironie überwand, um zur tätigen Aufklärung zu gelangen, „zur inferioren Lust aller Feinde des männlichen Lichts, aller Priester des dynamistischen Orgasmus im Irrationalen schon so weit gebracht, daß der natürliche Rückschlag böseartig-lebensgefährlich auszusehen beginnt und nachgerade ein Rückschlag gegen den Rückschlag nötig scheint, um das ochthonische Gelichter, das allzuviel Wasser auf seine Mühlen bekommen hat, in sein mutterrechtliches Dunkel zurückzuseuchen“.

Alles kommt jetzt darauf an, daß die Aufklärung sich nicht einschüchtern lasse: weder durch den historisch patinierten, aber darum noch lange nicht zu Ehrwürden gelangten traditionellen Vorwurf, sie sei „flach“, noch durch das zeitgemäß gestikulierende, arrogante, aber gänzlich unstichhaltige Argument, sie sei „überholt“. Analytische Ratio wird nicht überholt: es sei denn durch sich selber, womit sie sich freilich zugleich auch stets neu erhärtet. Wahrheit ist gewiß ein schwieriges erkenntnistheoretisches Problem: in der täglichen Praxis wissen wir sie von der Unwahrheit zu unterscheiden. Um nach Gerechtigkeit zu verlangen, haben wir keine Rechtsphilosophie nötig. Was Freiheit heißt, weiß jeder, der je in Unfreiheit gelebt hat. Daß Gleichheit kein Mythos ist, davon kann ein Lied singen, wer Opfer der Oppression war. Immer ist die Wirklichkeit gescheiter als die ohnmächtig sie reflektieren wollende Philosophie. Darum ist Aufklärung auch kein fugenloses doktrinäres Konstrukt, sondern das immerwährende erhellende Gespräch, das wir mit uns selbst und mit dem anderen zu führen gehalten sind. Das Licht der klassischen Aufklärung war keine optische Täuschung, keine Halluzination. Wo es zu verschwinden droht, ist das humane Bewußtsein eingetrübt. Wer die Aufklärung verleugnet, verzichtet auf die Erziehung des Menschengeschlechts.

Ismenes Tragedie

Svend Åge Madsen

1. akt

Det antikke græske teater, Elea

Sen eftermiddag

"Ismene er bare en lille rolle ... af omfang. Men selv om hun kun er med i to scener, er hun på en måde den centrale figur i stykket," siger Camilla, hendes unge datter.

"Din far er blevet helt umulig at omgås," siger Ellen. "Vi kan næsten ikke tale sammen længere. Som om jeg slet ikke er der."

"Det betyder ikke noget at jeg ikke taler italiensk. Eller i hvert fald kun med meget accent, selv om jeg øver mig bravt. Tancred siger det passer ind i hans koncept med en høj lyshåret pige af den nordiske type over for modstykket. Chantale er lille og mørk."

"Irritabel så det trodser enhver beskrivelse. Og altid fuldstændig fraværende. Du kender ham ... men endnu værre når vi er alene. Ikke til at råbe op."

"Det er Chantale der spiller Antigone, den anden hovedperson. Hovedpersonen, selvfølgelig. Eller i hvert fald titelpersonen. Men i virkeligheden kun et billede af den mørke side, den uforstandige."

"Jeg er ikke den der beklager mig, så godt kender du mig. Men det har stået på i to år. To år, det er forfærdelig lang tid at gå og gnubbe op ad hinanden, uden egentlig kontakt."

"Mens jeg, altså Ismene, repræsenterer den lyse, den livsbekræftende. Et stærkt synspunkt. Jeg glæder mig sådan til at skulle forsvare det."

"To år i tavshed. Heller ikke dig eller dine søskende ... Jeg har ikke villet tale om det for ikke at gøre dig ked af det."

"Ikke så meget med mine replikker, for dem er der få af. Men med min krop og mine fagter. Tancred ønsker at vi skal spille stort ud, med voldsomme gestus." Hun demonstrerer spillestilen ved at slå sig melodramatisk for brystet. "Græsk temperament. Hedder det gestus eller gestusser? Gester?"

"Du ved jeg foretrækker at gå stille med det, den tjenende skygge i baggrunden. Men det er ved at blive mere end jeg kan holde ud."

"Du aner ikke hvor glad jeg er for at du er kommet for at overvære premieren, selv om far ikke ..."

"Han skiftede pludselig mening. Tag dog af sted, sagde han. Uforudsigelig er han også."

"Jeg skal spille den for dig. Du vil forstå mig ... hende."

"Jeg begriber ikke hvad der gik af ham. Ligeglad."

"Egentlig er der adgang forbudt her på selve teatret," siger Camilla og standser på den øverste tilskuerrække. "Men vi har fået tilladelse, skuespillerne. Det er vigtigt at gøre sig fortrolig med stedets stemning."

"Det er nærmest som om han ikke ænser mig."

"Tancred mener man spillede stykket her i år 402, måske."

"Og alligevel vil han ikke lade mig slippe."

"Sandsynligvis som det allerførste stykke overhovedet her i Elea. Tænk dig, mor, lige på det her sted. Det er som om stedet stadig rummer kræfter ..."

Camilla slår ud med hånden. Derefter også med den anden arm som om hun er lige ved at lette. Ellen lader anerkendende blikket glide horisonten rundt.

"For to år siden? Taler du om dengang far pludselig isolerede sig?"

"Utroligt. Så er det præcis totusinde firehundrede år siden. Fireogtyve ... Det er firs generationer."

"Har du aldrig fundet ud af hvad der skete dengang?" spørger datteren idet hun begynder at gå ned gennem tilskuerrækkerne.

"Man kan næsten se det for sig. Bugnende fyldt med mennesker der suger ordene til sig," siger moren som følger i hælene på Camilla. "De stor-slåede ord."

"Jeg har aldrig forstået ... Det ligner overhovedet ikke far. At isolere sig i seks uger. Han der hader ensomhed. Og så i det sommerhus hvor han plejer at kede sig efter to timer."

"Det må have været en ubeskrivelig oplevelse for ganske almindelige mennesker. Jeg mener mennesker der til daglig traskede rundt i en ensformig hverdag. Og det må den virkelig have været. Ikke meget adspredelse. Og så pludselig ord så store at man knap nok kan rumme dem."

"Med mindre der er en anden forklaring?" Datteren betragter sin mor spørgende.

"Jeg tror ikke på det. Nej, jeg tror ikke på det. Ikke din far. Hvis du vidste hvor afvisende ... Hvor utroligt fordømmende han er over for den mindste afvigelse ..."

"Jeg ved det jo godt. Men alligevel ..."

"Ikke Didrik. Alle andre, men ikke din far."

"Han er dog en mand ..."

"Der følger sine regler strengt. Så ærekær at ..."

"Der findes vel ikke den mand der ikke kan gå ild i hvis han møder den rette?"

Ellen fikserer sin datter skarpt. Begge har stillet sig på scenen.

"Camilla. Din far slog sin egen far ihjel."

Skønt hun har dæmpet stemmen, løber ordene takket være den specielle akustik hele vejen op gennem de tomme tilskuerrækker. Øverst blir de opfanget af en forvirret turist, der skamfuld trækker sig væk, sandsynligvis i den tro at det er en teaterprøve han har bivånet.

"Mor. Du dramatiserer."

"Så ærekær at han dræbte sin far."

"Farfar døde af et hjerteslag."

Ellen går frem og tilbage langs scenens forkant mens hun gnider sine hænder.

"Jeg ville aldrig have sagt det. Jeg havde svoret for mig selv. Kan du glemme det igen? Camilla, kan vi ikke lade det her være usagt?"

"Selvfølgelig kan jeg ikke glemme at min mor beskylder min far for at være morder."

"Ikke de ord. Du får det til at lyde så ..." Hendes afværgende armbevægelse indbefatter hele scenen, hele teatret, hele det tavse storslåede rum der omgiver dem. "Det sagde jeg ikke. Ikke de ord. Det var stedet ..."

Datteren lægger en arm på sin mors og trækker hende afsides. "Du skylder mig en forklaring."

"Du tager mig for bogstaveligt."

"Du plejer ikke at sige noget du ikke mener."

"Det kan vente. Vi får masser af tid til at snakke. Jeg er her i fem dage."

"Generalprøven begynder snart ..."

"Ja ... senere, lad os vente ..."

"... hvordan vil du have jeg skal leve mig ind i rollen med sådan en påstand flagrende i baghovedet?"

"Måske blir det ikke lettere når du har hørt sammenhængen."

Camilla trækker på skulderen. Hun begynder at forlade scenen.

"Da din farmor døde, var farfar helt knust," siger Ellen så svagt at datteren må standse for at lytte. "Men han rejste sig hurtigt igen. Overraskende hurtigt ..."

"Han havde en stærk ..."

"... fordi han havde truffet en anden kvinde."

"Farfar? Det tror jeg ikke ... En yngre?"

"En fraskilt kvinde på hans egen alder."

"Det lyder utroligt. Robert og Lisbet virkede så uadskillelige."

"Det kom også helt bag på os. Alligevel var det øjensynlig alvor for svigerfar. Vi omtalte det ikke for jer, for Didrik ville ikke vide af det. Det var et brud på en uskreven lov, hævdede han. Imod al anstændighed. Han skabte så mange vanskeligheder for sin far at det lagde ham i graven."

"Det kan kaldes trodsig uforstand. Eller stivstikkeri. Men mord kan man ikke kalde det."

"Det kommer an på hvordan det blir gjort. Din far holder sig altid på den rigtige side af loven. Men får sin vilje."

"Antyder du at det var kvaler over det han gjorde mod farfar, der fik far til at isolere sig ... og som har gjort ham så vanskelig at omgås?"

"Man må næsten håbe på det. Det er da tegn på at der findes en samvittighed bagved."

2. akt

Hotel Parmenides' udendørs restaurant.

De tre personer spiser aftensmad

"Det var Sofokles der opfandt den tredje skuespiller," siger Tancred, en velklædt mand der i alder er nærmere mor end datter. "Et kolossalt fremskridt."

"Havde der indtil da kun været to personer i stykkerne?" spørger Ellen.

"Nej, takket være maskerne kunne der være mange personer, men på scenen kun to ad gangen. Statuarisk, ophøjet."

"Den tredje er vigtig," indskyder Camilla. "Den åbner for en helt anden form for dynamik."

"Den dramatiske kerne."

"Det er klart," siger Ellen smittet af de andres begejstring. "Det er næsten den tredje der opretholder spændingen. Selv hvis vedkommende ikke siger noget."

"Netop. Godt formuleret. De sætter fingeren på det allervigtigste. Bare ved sit nærvær. Den stumme iagttager ændrer betydningen af det der siges."

"Eller som et kontrapunkt til de to samtalende," lægger Camilla roligt til før hun tager endnu en mundfuld fisk. "For eksempel en mere besindig kommentar til to der skændes."

"Netop, lige præcis. I har indkredset de to store dramaturgiske kvaliteter som Sofokles' opfindelse tilbyder. Måske netop i Antigone for første gang. Kender De stykket?"

"Det er langt væk. Vi læste det i gymnasiet."

"Det kan ikke være så langt væk. De viser en god fornemmelse ..."

"Måske fordi hun virkede som et slags forbillede for mig. Jeg sørgede for at tage bogen med. Jeg forstår jo ikke italiensk så jeg må forberede mig til i morgen aften. Jeg har planer om at læse stykket i nat."

"I seng med Antigone, hvor charmerende."

"Eller måske bliver det snarere Ødipus."

"Endnu mere pikant."

Alle tre morer sig og skåler.

"Fra værkstedet er jeg vant til at gå omhyggeligt til værks, derfor tager jeg hele slægtshistorien med."

"Fra værkstedet?"

"Jeg er keramikker. Men det er ikke mig vi skal tale om, men Dem."

"Eller snarere Antigone."

"Eller for at være helt præcis: Ismene," supplerer Camilla.

"Hele slægtshistorien, sagde De?"

"Er Ødipus ikke far til søstre? Derfor tager jeg ham med. For at kompensere for mine sproglige mangler. Intet italiensk, og dårligt engelsk."

"Men en imponerende grundighed."

"Tak."

"Der var et dansk ægtepar på chartertur til Rom," begynder Camilla i pausen mens de andre spiser. "Konen var lidt træt derfor kom hun ikke med ned til middagen. Det bemærkede tjeneren og spurgte til hende på engelsk, manden talte jo ikke italiensk, og kun lidt engelsk. 'No, my wife went to bed

with a román,' svarede han. Da han ser tjenerens forvirring, tilføjer han: 'My wife loves to fall asleep with a criminal.'"

Igen morer de sig, Tancred lidt mindre end mor og datter, fordi han faktisk er ivrig efter at holde emnet fast. Og kvindernes opmærksomhed.

"Så meget desto bedre at De ikke kender skuespillet. Dermed kan De læse det med friske øjne. Tillader De at jeg fortæller min opfattelse af det? Det interesserer mig at høre en uhildet kommentar."

"Meget gerne. Så vil jeg læse stykket, ikke bare med friske øjne, men med Deres øjne i nat. Det vil fordoble fornøjelsen. To sæt øjne."

"Antigone er i et frygteligt dilemma, husker De sikkert? Hendes bror er blevet dræbt. Gudernes lov kræver at hun begraver ham. Men kong Kreon, der for øvrigt er far til hendes kæreste, har på det strengeste forbudt begravelsen."

"Fordi han opfatter den døde bror som en landsforræder, ikke?"

"Netop. De har jo intet glemt. Antigone vælger at følge gudernes uskrevne bud. Dermed modsætter hun sig landets lov. Hun straffes ved indespærring i en hule. I trods følger hendes kæreste hende i døden. Også for kong Kreon er udgangen derfor tragisk."

"Så meget kunne jeg huske."

"Så langt kender de fleste mennesker historien," siger datteren. "Det der er den store kvalitet ved opførelsen, er Tancreds nye fortolkning."

"For megen ære. Sofokles fortjener bestemt sin del af hæderen."

Idet han smiler beskedent, lægger Tancred bestikket. En tjener fra baggrunden opfatter straks tegnet og fjerner deres tallerkener.

"Eller rettere mener jeg faktisk at forløse Sofokles' dybere mening. Måske for første gang? For i stykket møder man nemlig en anden person der befinder sig i præcis samme dilemma som Antigone. Nemlig hendes søster, Ismene. For det er jo også *hendes* bror guderne kræver begravet, mens loven påbyder det modsatte. Præcis lige så ilde stedt som Antigone. Allerede fra stykkets begyndelse markerer Sofokles denne lighed mellem dem ... Gad vide hvordan den danske oversætter har klaret det ...?"

"Bogen ligger lige oppe på mit værelse hvis det har interesse?"

"Jeg ville gerne se den. Hvis De vil tage den med næste gang vi ses. For jeg håber da der blir endnu en lejlighed?"

"Selvfølgelig. Men vi kan da ... Camilla, du springer så let, gider du ikke stikke den mens vi venter på hovedretten? Den ligger på mit natbord."

"Så vigtigt er det ikke ..."

"Men hvis Camilla ...?"

"Selvfølgelig," siger datteren og rejser sig. "Men I må love ikke at tale videre mens jeg er væk ... Om stykket mener jeg."

"Det er en aftale."

"Mon ikke vi finder et andet emne?"

"Jeg er tilbage om et øjeblik."

Tancred følger pigen med øjnene da hun ungdommeligt næsten springer ind i hotellets spisesal.

"En meget charmerende pige. Ideel til rollen ... men det er sandt, vi må ikke tale om stykket. Man hævder at man kan se på moren hvordan datteren vil udvikle sig." Han betragter Ellen vurderende før han skåler med hende. "Camilla har en meget lovende fremtid for sig kan jeg se. De kan være stolt af hende."

"Det er vi skam også. Jeg mener Jeg, mener jeg," retter Ellen forvirret. "Kan vi ikke være dus?"

"Gerne, jeg har håbet på De ville foreslå det." De skåler. "Jeg ville have sagt: Jeg har håbet at du ville foreslå det." Skåler igen. "Det er sjovt, det ændrer stemmeføringen en lille smule, når man går fra De til du. Man skal være opmærksom på det som instruktør. Dén anelse af større fortrolighed der skal etableres mellem de to samtalende."

"Så der er også noget at spille på når der kun er to personer på scenen?"

"Helt afgjort. Man opnåede faktisk ganske storslåede resultater før Sofokles' fornyelse, må man indrømme. Mellem to – uden en iagttager eller bastone. For eksempel en speciel intimitet."

"Til trods for koret, der jo er der hele tiden?" siger Ellen og ser omkring på de spisende gæster ved de andre borde. Indbyrdes samtalende, men selvfølgelig også iagttagende hinanden.

"Aldrig kun sig selv. Det er en naturlig forudsætning hos grækerne. Samtidens øjne hvilende på sig, menneskeheden som en sammenhængende masse, fremtidens øjne og fortidens øjne slipper dig aldrig."

"Men ikke nødvendigvis gudernes øjne?"

"Det er her min fortolkning kommer ind ... som vi ikke må tale om. Skål og velkommen til Elea."

"Tak." De skåler og drikker. "Hun lader vente på sig." Da Tancred ikke svarer, fortsætter Ellen prøvende: "Men værd at vente på?"

Han misforstår hende med vilje og fanger dermed hendes intention:
"Ikke for mig. Jeg er ikke den der lader mig nøje med den spæde blomst, når jeg har den modne, velsmagende frugt for øje."

Han kysser undskyldende Ellens hånd.

"Som vores klassiker siger," tilføjer han. "Som instruktør er man så fyldt med citater at man dårligt ved hvis stemme man taler med. De må, du må undskylde hvis jeg ..."

"Så længe du citerer, kan du sige hvad du vil."

Camilla er dukket op med en bog i hånden.

"Du? - - Du havde ikke lagt den på natbordet," siger hun skarpt. Hun anbringer bogen foran Tancred.

"Men du fandt den."

"Jeg blev nødt til at lede. Og gå i din håndtaske før jeg fandt den."

"Det er i orden. Jeg har ingen hemmeligheder."

"Nej!"

"Jeg bildte mig ind at jeg havde pakket den ud."

"Det gjorde du vel."

"Ja, her er det," udbryder Tancred der har slået op i bogen. "Stykkets første sætning. Lige på. Antigone siger: 'O, søster min, Ismene! os har fælles nød forenet.'"

"Ismene er det allerførste der nævnes," fremhæver Camilla.

"Netop. Og temaet blir udpeget i den første sætning: Ligheden mellem de to søstres situation. Hvorefter stykket handler om ... ikke bare Antigones måde at gribe sagen an ... men forskellen på deres måde at forholde sig til denne fælles nød."

"Det burde være indlysende," nikker Camilla.

"Har du også læst stykket i skolen?"

"Nej, det tror jeg ikke."

"Du ville huske det hvis du havde. Ellen, kan du mindes hvordan din lærer opfattede Antigones karakter?"

"Hun er stærk, ubøjelig, følger gudernes lov skønt hun forudser konsekvensen."

"Antigone er gal."

"Gal?"

"Sofokles demonstrerer det mesterligt i løbet af den første scene i stykket. Først beder hun om Ismenes hjælp til at begrave broren. Da søsteren

tillader sig at komme med indvendinger, slår Antigone om. Nu vil hun ikke engang tage imod hjælp hvis søsteren tilbød det."

"Det er så klart beskrevet når man først har fået øje for det," supplerer Camilla.

"Ismene indser at hun ikke kan tale sin søster til fornuft. Da hun, meget betænksomt, henstiller til at Antigone i det mindste holder sin ulovlige gerning skjult, reagerer Antigone straks: Nej, råb det ud! For nu er det ikke længere begravelsen det drejer sig om, men om Antigones martyrium."

Mens Ellen lytter intenst til Tancreds udlægning, slår Camilla, der har taget bogen, ned på en nøglesætning: "At trodsig uforstand er dog det største onde, der rammer nogen mand."

"Præcis. Antigone skruer sig op ..."

"Hvad sagde du, Camilla?"

"At trodsig uforstand er dog det største onde ..."

Ellen nikker genkendende. Tancred fastholder tråden: "Antigone skruer sig op i selvretfærdig galskab. På grund af en blind tillid til nogle dunkle magters bud. Og hvad der er allerværst: Sofokles demonstrerer tydeligt at disse magter ikke interesserer sig for hende, ikke kommer hende til hjælp. Hun bringer sig og sine nærmeste i ulykke fuldstændig uden grund. Det er det han viser os: At den kvinde der blindt følger 'guden i sit bryst' skaber lidelse og død. For sig selv, for sin elskede, for dem hun trodser."

"Uhyggeligt," er Ellens kommentar.

"Slet ikke noget usædvanligt, mor. Noget man ser omkring sig, også i vores tid."

"Det er netop dét jeg mener er uhyggeligt."

Ellen ser ud over bjergene i baggrunden.

"Skyggen af en sky vandrer uforstyrreligt op ad bjergets side, og videre ned mod den næste dal," siger hun for sig selv.

Datteren betragter hende tankefuldt, mens Tancred er i gang med at forberede sin fortsættelse.

"Hvorimod Ismene er den fornuftige," genoptager han sin udlægning. "Selvfølgelig ville hun gerne begrave sin bror, men omkostningerne er for store. Og de tomme guders trusler kan man se stort på, dem kan hun trygt gøre op med. Derfor er *hun* den stærke. Ismenes tragedie er at hun er omgivet af halsstarrige mennesker, at verden styres af folk der blindt står på deres ret."

"Sådan lyder Sofokles' budskab som han ikke kunne fremstille direkte i et samfund præget af overtro," siger Camilla beundrende. "Så ville han have fået samme skæbne som Antigone. Sofokles er en Ismene, der hvisker sin mening: Vogt jer for hule guders krav. Tænk dig, mor, det er et budskab som har ligget skjult i toethalvt årtusinde. Indtil Tancred ..."

"Jeg ved det lyder latterligt. Le bare," smiler Tancred selvironisk. "Le endelig, sådan bremser man ethvert fremskridt."

"Jeg ler ikke," svarer Ellen. "Jeg græder."

3. akt

Hotellets liggestole ved havkanten, Ellens står tom

Næste morgen

"Premieredagen er noget helt specielt," siger Camilla. "Ikke mere man kan gøre. Ikke flere prøver. Ikke flere ændringer. Ikke flere nye gode ideer."

"Hvor blir hun af?" spørger Tancred og vender sig mod hotellet.

"Kun anvende dagen til at iføre sig en andens krop. Trænge ind i en andens sind. Forlade sig selv, for at gøre sig til denne anden."

"Kan hun have misforstået aftalen?"

"Rejsen har vel trættet hende. Blive identisk med denne flere tusind år gamle kvinde. Som jeg selvfølgelig har brugt de sidste mange uger på at lære at kende, at udforske. Men nu ... først nu sker forvandlingen, den endelige overtagelse."

"Faret vild?"

"Som at udslette sig selv, og genopstå nyfødt i en anden skikkelse. I dag. Eller rettere sagt i nat. Ved du at jeg pludselig vågnede i nat og opdagede at jeg var hende?"

"Var du din mor? Højest usædvanligt."

"Min mor? Hvem taler du om? Jeg siger jo at jeg vågnede og mærkede det med det samme. At jeg var Ismene."

"Det er et velkendt fænomen. Det sker ofte lige før premieren. Tegn på at processen er gennemført."

Hun begynder at læse i sin bog, mens han ser sig om. Men hun afbryder hurtigt.

"Du må da også være nervøs. Det store forarbejde, forventningspreset. Hvordan vil de modtage din nytolkning? Blir de forvirrede, begejstrede? Eller måske fuldstændig afvisende. Hvordan kan du ...?"

"Egentlig helt afslappet. Mit arbejde er udført. Der er ikke mere jeg kan gøre. Snarere et tomrum efter de hektiske uger. Nu er resten op til jer ... og til publikum. Vejrguderne ser det ud til at vi har med os. Tror du vi skal sende bud op efter hende?"

"Hun kan klare sig selv. Her sker ingenting. Ved du at Parmenides boede her? Ja, ikke lige på hotellet selv om det bærer hans navn. Men han er født her i Elea og levede her. Det var ham der sagde at ingenting sker. Så vi kan komme til at vente længe."

"Det håber jeg da ikke. Kan hun have lagt en besked hos tjeneren?"

"Eller også var det hans unge elev og elsker, Zenon, der sagde det. Der er nogen der siger at Zenon overværede en forestilling oppe i teatret. Han var utilfreds med en af skuespillernes præstation. Zenon havde en håndfuld oliven på sig. Dem ville han kaste efter skuespilleren for at vise sin misfornøjelse. Det er den behandling vi kan vente i aften. Hvis publikum er utilfreds."

"Dér! ... Nej, jeg troede lige det var hende."

"Den første oliven Zenon kastede nåede kun halvvejen. Så indså den at den aldrig ville nå frem og ramme skuespilleren, men faldt lige ned til jorden."

"Din mor er en meget charmerende kvinde. Har du bemærket at alle italienerne vender sig efter hende? Kan der være sket noget efter hun forlod os i aftes?"

"Mor kan klare sig selv. Det gik endnu dårligere for den næste oliven. Den nåede kvartvejs, så faldt den til jorden. Og værre med den næste. En ottendedel af vejen. Bum. Det var det der inspirerede Zenon til sin filosofi."

"Han har bare været en dårlig kaster."

"Hvad om vi bare gik ud og bade?"

"Så kan hun da slet ikke finde os. Hvis hun kommer. Når ..."

En tjener træder hen til dem og bekendtgør på fransk: "Madame er på vej."

Tancred rækker ham en mønt. "Den gode budbringer belønner man." Tjeneren bukker og trækker sig tilbage for at slå døren op.

En tjenestepige træder ud, også hun kommer hen til dem: "Nu kommer fruén lige straks."

Tancred når kun lige at belønne hende også, før Ellen viser sig i døråbningen, med uglet hår, en strandkåbe over sig, men alligevel statelig.

Tancred har rejst sig, tager høfligt imod, øjensynlig glad for gensynet. Ellen lægger hånden på datterens skulder. Camilla svarer ved at gnide sin mors håndryg flere gange.

"I må undskylde. Ødipus var mig for lebendig. Den lømmel har holdt mig vågen hele natten."

"Godt du overlevede ham," siger Tancred og hjælper hende til sæde i den midterste strandstol. "Også jeg havde svært ved at sove."

"Det var vel Antigone der holdt dig vågen, kan jeg forestille mig?"

"Chantale er indlogeret på det lille pensionat sammen med alle vi andre skuespillere," siger Camilla hurtigt.

"Åh, det var ikke dén Antigone jeg tænkte på. Tancred må selvfølgelig have nerver på før premieren."

"De er ikke i stand til at forhindre mig i at sove. I den henseende er min rolle fuldstændig udspillet. Jeg har givet slip. I aften er jeg bare en almindelig tilskuer. Forhåbentlig sammen med dig?"

"Det vil være en ære. Vil du fortælle hvad det så var der holdt dig vågen?"

"Det var noget du sagde i aftes."

"Jeg? Den eneste der sagde noget væsentligt var dig der udlagde teksten på en rystende ny måde."

"Alligevel sagde du noget der forurologede mig."

"Hvad kan det dog være?"

"Jeg mener selv at jeg plejer at være god til at fange underteksten i det der blir sagt. Men *din* sætning forstod jeg ikke."

"Du gør mig helt spændt på hvad jeg selv har sagt."

"Vil du udlægge den for mig, hvis jeg nævner den?"

"Naturligvis ... hvis jeg da er i stand til at trænge ind i mine egne tanker."

"Det var din absolut sidste replik før tæppefald."

Ellen rynker brynene uden at komme i tanke om sin bemærkning.

Så naturtro som muligt gengiver Tancred ordvekslingen: "Camilla: 'Et budskab der har ligget skjult i toethalvt årtusinde.' Jeg: 'Jeg ved det lyder latterligt, le bare.' Du: 'Jeg ler ikke, jeg græder.'"

"Herregud, kunne det holde dig vågen?" siger Ellen forvirret. "Et par henkastede ord."

"Jeg tror ikke på henkastede ord. Eller rettere er jeg overbevist om – og hvis jeg ikke var det, ville mit arbejde være meningsløst – at der ligger en betydning under ethvert udsagn."

Ellen bider sig i læben.

"Måske ikke mindst de henkastede," tilføjer han.

"Jeg ved virkelig ikke ..."

"Mor kommer med sådan nogle tågede udsagn engang imellem. Vi plejer ikke at tage os af dem. Far siger: 'Mor mudrer.'"

"Du lovede."

"Du overbeviste mig om at Antigone tog fejl. Og jeg indså at jeg livet igennem har handlet som hende."

"Det svar gjorde det ikke klarere."

"Det *er* ikke klart. Min mand har altid haft stærke moralske holdninger. Som jeg accepterede og fulgte. For eksempel holder jeg meget af hans søster der altid har levet alene. Indtil Dorthea for nogle år siden flyttede sammen med en jævnaldrende kvinde som hun ikke forsøgte at skjule sine varme følelser for. Hendes opførsel stred mod god moral, hævdede Didrik og nægtede at komme sammen med hende mere. Jeg godtog hans fordømmende holdning. Så stejl og hensynsløs mod mine nærmeste som Antigone."

Camilla har rejst sig. Hun lægger sig på knæ i sandet og giver sin siddende mor et knus.

Også Tancred har rejst sig: "Er der noget jeg kan gøre?"

"Måske en kaffe med mælk."

"Også til mig," tilføjer datteren.

Tancred forlader dem.

"Jeg er glad for at du forklarede det hele, mor. Jeg ved jo godt at selv om du snakkede med Tancred, var det til mit øre du fortalte det."

"Eller måske allermost for at det ikke skulle forblive en mudret knude inde i mig."

"Og langt hen ad vejen forstår jeg dig og er enig med dig ..."

"Det ved jeg jo."

"Men samtidig er jeg så meget min fars datter at jeg også kan se det fra hans side."

"Det har jeg efterhånden sværere ved."

"Der er dog nogle moralske normer man ikke bør overskride."

"Selvfølgelig. Hvis det skader andre mennesker."

"Det er de indlysende. Men der er også nogle som kun er begrundede i dunkle kræfter ... som du nok vil betegne dem."

"Sig det lige ud. Som at gøre noget imod din far som han ikke tager skade af?"

"... Forudsat han ikke får det at vide, ville du tilføje."

"Det behøvede jeg ikke tilføje. Det giver sig selv."

Tancred vender tilbage.

"Kaffen er på vej så 'vi alle kan vikle os ud af nattens snarer.' Undskyld. Som sagt er det ikke altid *min* stemme I hører, når jeg åbner munden."

Han anbringer sig ved siden af Ellen. Camilla har rejst sig og går lidt omkring.

"Og nu må det være din tur til at fortælle hvad der holdt dig vågen," fortsætter han rettet imod Ellen.

"Som jeg sagde. Jeg læste om forældres oprørende ondskab mod deres barn."

"Jeg troede det var Ødipus?" siger Camilla og lader sig falde i sin stol.

"Det er Ødipus, læst med de øjne Tancred lånte mig i går aftes."

"Du mener at ...?"

"Mener du at ...?"

"Jeg mener at historien har været læst forkert i fireogtyve århundreder. Le bare ... Og knus fremskridtet ... Hvordan citatet nu lyder."

Ellen smiler beskedent, men alligevel tilfreds over den opmærksomhed hendes påstand har vakt.

"Jeg ler ikke."

"Men jeg skulle måske græde?" spørger Camilla.

"Spådommen, da Ødipus blir født, lyder at han vil komme til at dræbe sin far og sove med sin mor. Derfor sætter forældrene spædbarnet ud til vilddyrene efter at have spigret dets hæle. Med alt ondt til følge hvorved spådommen blir opfyldt. Den eneste skyld i historien, eller i hvert fald den oprindelige, hviler på forældrene, der lytter til et tåbeligt rygte, et henkastet varsel. *De* udøver ondskab idet de lytter til denne påståede meddelelse fra skæbneguderne, og reagerer fuldstændig bestialsk på den. Havde Laios i stedet nøjedes med at trække på skulderen af gammel overtro, kunne barnet vokse op i et godt og trygt hjem hos sine forældre. Ødipus ville, harmonisk og tilfreds fordi han aldrig var blevet forstødt og mishandlet, have fundet en

god kone. Sammen ville de have fået børn som havde alle betingelser for at være lykkelige, fornuftige og muntre. Ikke skyldredne, forvirrede og magtgale, som den neurotiske Antigone, den magtliderlige Eteokles, den rethaveriske Polyneikes, I kender dem alle sammen. - - - Og vi ville have været uden nogen pragtfulde dramaer. - Undskyld min lange enetale."

"I hvert fald har stykket forløst noget hos dig, mor. Sådan har jeg aldrig hørt dig tale før."

"Stykket. Eller de inspirerende omgivelser." Ellen peger op mod tårnet og det antikke teater på bjergtoppen.

"Det vil sige ..." Tancred er blevet så grebet at han er sprunget op og går tankefuldt frem og tilbage. "Ikke kun Antigone, men begge stykker bærer denne tanke, i det skjulte."

"Sådan at Sofokles har ønsket at advare mod overtro ...?"

"I virkeligheden aner jeg ikke hvad den gamle herre ville," siger Ellen der har ladet sig gribe af Tancreds begejstring og har rejst sig. "Hvordan skulle jeg udtale mig om hensigterne hos en mand der ikke bare er dobbelt så gammel som jeg, men halvtreds gange min alder?"

"Men en lidt yngre herre vil i hvert fald gerne sige tak for udlægningen," siger Tancred og giver Ellen et knus. "Jeg ville ønske jeg havde haft den tidligere. Måske kunne jeg have inkorporeret den ... Eller i det mindste i programartiklen."

"Jeg er ikke sikker på at min far og din mand ville bryde sig om ..." siger datteren med et blik til de to, hvis knus ikke er afsluttet, men har udviklet sig til en langvarig, stille omfavelse.

"Vi lever adskilt, så at sige, Didrik og jeg," siger Ellen, kun henvendt til Tancred, men trækker sig alligevel langsomt ud af hans tag. "Og har gjort det de sidste to år."

"Eller rettere sagt er jeg fuldstændig overbevist om at far ville misbillige den fortolkning du kom med, mor. Han ville hævde at det er hybris at sætte sig op mod en tydelig advarsel. Noget der fører til nemesis."

"Det kunne dårligt gå værre end det gik da de fulgte spådommen."

"Din mor har en pointe dér."

"For øvrigt undrer det mig at du, der altid går så grundigt til værks, ikke har læst skuespillene hjemmefra, men ventede til du kom herved?"

"Du ved da at Didrik i begyndelsen ikke brød sig om at jeg tog af sted. Kun i sidste øjeblik skiftede han mening og fandt at det var en god idé. Derfor nåede jeg kun at stoppe bøgerne i tasken før jeg fløj af sted."

"Det lyder ikke som om I lever helt adskilt."

"Camilla, du ved da ..."

"Under alle omstændigheder virker det som om jeres far og mand, trods sit fravær, kaster sin tunge skygge over selskabet."

4. akt

Aften i det græske teater, Elea

"Det kan man kalde forbrødring, Kreon og Antigone, arm i arm. Hamon og Teiresias af sted på værtshus sammen," siger Tancred. Han begynder at samle tomme glas og flasker der står og ligger rundt omkring og antyder at premieren er blevet fejret. *Heftigt.*

"Du skulle være taget med dem, Camilla," siger hendes mor.

"Ikke lyst, sagde jeg jo," svarer datteren heftigt. "Eller rettere: Jeg har det sært. En underlig anelse af at noget vil ske. Noget ubehageligt."

"Du har lige stået på dette sted og bedyret at det er trodsig uforstand at lytte til den slags anelser."

"Det sagde jeg ikke, mor. Og hvad jeg sagde var ikke mine ord, men Ismenes. Jeg er kun en skuespiller der gentager hvad andre lægger mig i munden."

"Hvad er der sket siden vi snakkede om stykket i går? 'Et stærkt synspunkt som jeg glæder mig sådan til at forsvare,' sådan sagde du."

"Hørte du virkelig efter?"

"Selvfølgelig hørte jeg efter. Ligesom du hørte hvert ord jeg sagde, selv om du foregav at være opslugt af dit eget. Fordi du ikke ønskede at vide det jeg fortalte."

"Hvorfor skulle jeg ikke ønske det?"

"Af samme grund som at jeg aldrig har fortalt dig det før. Fordi du dybest set er din fars pige. Han kan ikke begå fejl. Han er den altid retskafne. Han må have sine grunde hvis han behandler mig usselt."

"Det sagde jeg ikke, og det ville jeg aldrig sige." Datteren gør en pause før hun tilføjer: "Og det ville han aldrig gøre."

Ellen trækker på skulderen. Hun går henimod Tancred der har anbragt sig på den øverste tilskuerrække. Datteren vender dem ryggen og går ned mod scenen af diskretion eller for at vise sin modvilje. *Dvælende.*

"Du er blevet besynderligt tavs, Tancred?"

Ellen siger det dvælende idet hun anbringer sig hos ham.

"Så fuld af tunge tanker, mener jeg at mærke."

Hans finger følger remmen på hendes nye sandal.
"Var det nu rigtigt som du gjorde det?"
Remmen snor sig op ad læggen helt til knæet.
"Kunne det have været gjort anderledes?"
Uden et ord lægger han armen om hendes skulder.
"Plaget af tomheden efter din succes?"
Forsigtigt lægger hun hovedet ind mod ham.
"For det var en kæmpesucces, ingen tvivl om det."
Han lader fingrene glide gennem hendes hår.
"Det er du selv klar over, er du ikke?"
Siestaen har tydeligt bragt dem nærmere hinanden.
"Alle sagde det, alle lovpriste opførelsen."
Meget nærmere. Tankefuld gentager han bevægelsen.
"Du spekulerer allerede på det næste du skal?"
Tavst, gang på gang kærtegner han håret.
"På hvad der nu skal ske, ikke sandt?"
Hun spinder som en tilfreds kat.
"Pas på, for jeg kan læse dine tanker."
Så tæt på hinanden som kun to elskende.
"For intet forbigår mit følsomme sind."
"Så ved du at jeg er grebet af forvirring?"
Uden tegn på uro afventer hun hans fortsættelse.
"At jeg bogstaveligt ikke aner ud eller ind?"
Hans rytmiske kærtegn er ophørt.
"Alle rygklapperne roste forestillingen, ja."
Han har rettet sig op uden at se på hende.
"Og dem man stoler lidt mere på, gjorde det."
I tanker betragter han sin ene hånd.
"Fantastisk stemningsfuldt, bedyrede de."
Betrakter fingrene der lige gled gennem hendes hår.
"Eller et enestående talent jeg havde fundet i Camilla."
Som om berøringen må have sat sig mærker i denne hånd.
"En stærk version der fangede den græske ånd."
Sammenligner denne mærkede hånd med den anden.
"Eller – og det var nok langt de fleste ..."
For at se hvilken ændring der er sket med den.
"At den vældige udsigt over hav og bjerg klædte stykket."

Hvilket indtryk hendes hår har efterladt.
"Ingen af dem. Ikke en eneste af dem."
En tone af tristhed idet han betragter sine tomme hænder.
"Havde bemærket den epokegørende nye fortolkning."
Blidt strækker han den mærkede hånd ud.
"En smuk og sødmefuld Ismene, sådan sagde de."
Fulgt af en dramatisk gestus med den anden.
"Dertil en viljestærk og urokkelig Antigone."
En for en falder hænderne ned til siden.
"Ordene havde de hørt, men kun dem de kendte."
Den ene er faldet på hendes udstrakte.
"Den gamle fortolkning er stadig den herskende."
Undersøgende mærker hænderne hinanden.
"Værst er det dog at jeg selv er kommet i tvivl."
Uvilkårligt fletter fingrene sig omsider sammen.
"Måske er der alligevel en uskreven lov man bør følge."
Han vender sig langsomt, alvorligt imod hende.
"Jeg frygter jeg har skabt problemer for mig selv."
Han slipper hende, kun for at hæve begge hænder.
"Jeg skal sige dig, jeg har forelsket mig."
Han tager hendes ansigt mellem sine hænder.
"I en kvinde, åbenbart gift med en uforsonlig mand."
Idet han kysser hende, nærmer Camilla sig. *Skæmtende*.
"Jeg troede kun det var på teatret den slags skete så hurtigt," siger datteren skæmtende.
"Vi er i et teater, min ven."
"Hvor følelserne vælter frem af sig selv," siger Tancred. "Næsten til overmål, som din instruktør flere gange har indprentet sine skuespillere."
"Den geniale instruktør, hvis altomvæltende fortolkning aldrig blev værdsat?"
"Nå, det hørte du? På teatret blir selv de mest afsides bemærkninger nok opfanget."
"Hvis det fører intrigen videre. Ja."
"Det minder mig om," siger Ellen der er sprunget op. "Et indfald jeg fik under vores siesta."
"Jeg troede du havde dine tanker et helt andet sted under siestaen," siger datteren spidst, omend smilende.

"Pas på ikke at undervurdere din mors tankespind," henstiller Tancred.

"For at føre din fortolkning videre, Tancred. Det er klart at det er vanskeligt at få den igennem i et stykke som alle mener de kender til hudløshed. De tænker ikke, men føler sig overbeviste om at være på velkendt grund. Derfor skal der et helt nyt stykke til."

"Som du tilfældigvis lige har skrevet?"

"Stort set ..."

"Om jeg lige vil være venlig at sætte det op?"

"... jeg mangler kun lige replikkerne."

"Det skulle da være det mindste."

"Dem skal vi vel hjælpe dig med?" siger Camilla der modstræbende har ladet sig rive med.

"Hovedpersonen er Sofokles. Ja, selveste Sofokles. På natten efter førsteopførelsen af Ødipus, hvor han lider frygtelig af ruelse."

"Den slags forekommer."

"Jeg har mine erfaringer fra intim omgang med teaterfolk. Men Sofokles har god grund til at fortvivle. Han har lagt sit hjerteblod i sit nye stykke. Kong Ødipus, kalder han det. Det har lige haft premiere. Men ... I tror det ikke. Det har ikke vundet førsteprisen."

"Det er for usandsynligt, mor. Måske verdenslitteraturens bedste skuespil."

"Usandsynligt, ja. Men tilfældigvis sandt. Et stykke af lille Philocles har fået prisen ... Der er en glimrende indledning i den udgave jeg har med. Det er derfra jeg har mine oplysninger."

"Utroligt."

"Ubegribeligt."

"Så kan I forestille jer hvilket slag det er for Sofokles. Her havde han virkelig samlet al sin erfaring, al sin sprogmagt, al sin menneskekundskab. Skabt sit mesterværk. Og så ... vraget."

"Det er i hvert fald godt dramatisk stof," medgiver instruktøren anerkendende.

"Og så blir han endda slået af denne Philocles som han har opdraget og elsket som sin egen søn. I fanger vel den dramatiske ironi – Ødipus, slået af sin egen søn ...?"

"Vi er ikke helt tungnemme, mor."

"Det er et forhold jeg selv har indføjjet. Men det vil være svært for forskerne at gendrive påstanden, for hvem kender Philocles' opdragelse i detaljer?"

"Og selv hvis det er løgn, er det så godt at det hurtigt blir en fastslået sandhed," forsikrer Tancred.

"Ligesom Sofokles for øvrigt i sin tid vandt over sin egen læremester, Aischylos."

"Det kan dukke op som et fikst lille sidetema," nikker instruktøren som om han allerede ser det for sig. "Vi får vel hele historien fremstillet i samtaler mellem hovedpersonen og hans pårørende, en ven eller hans kone?"

"Med mindre det er en trøstende datter. Det kunne blive en god rolle."

"Men vi er ikke færdige med hans trængsler. Endnu værre er situationen fordi Sofokles må indse at han fuldstændig er blevet misforstået. For du har jo ret i at han ville noget helt andet med Antigone og Ødipus end det som folk har fået ud af dem."

"Omfortolkningen af Ødipus må du nærmest tage på din egen kappe."

"Men opgøret med overtro og tomme moralske bud som kun volder ondt."

"Han kan spekulere over hvor mange år der skal gå før han blir forstået," drømmer Camilla. "Hundrede eller tusinde ...? Eller mere endnu."

"Den er næsten for tyk," mener instruktøren. "Men lad os se, måske holder den. Har du mere, Ellen?"

"Da han var omkring de 90, blev han beskyldt for at være senil. Det gendrev han ved at citere et langt stykke af Ødipus i Kolonos. Det er et tredje af hans stykker."

"Mor, det ved vi altså godt, vi arbejder begge to i branchen."

"Det var af hensyn til tilskuerne den oplysning skulle med," smiler Ellen og slår ud mod det tomme teater. "Man kunne godt tillade sig at flytte den episode hen til den aften hvor vi lader stykket udspille sig. Da var han 70. Efter at have afleveret det lange citat sagde han: 'Hvis jeg er Sofokles mimrer jeg ikke, hvis jeg mimrer er jeg ikke Sofokles.'"

"Den replik ville jeg godt have skrevet."

"Ja, man må indrømme ham et vist talent."

"Har du overvejet hvordan stykket skal ende, mor?"

"Jeg ved ikke rigtig ..."

"Hvad med at lade ham dø?"

"Det er da et trick der har virket før."

"Den gamle dræbt af Ødipus."

"Eller i hvert fald af Ødipus' fiasko."

"Måske ... Jeg læste også ... Han skal have dræbt sig selv ved at citere et langt stykke af Antigone uden at trække vejret. Og først ved de sidste ord, begyndte han at stamme, at mimre ..."

"Det er klart!"

"Selvfølgelig."

Alle tre tier efter at have revet hinanden med.

"Så skulle den succes være hjemme," siger Tancred anerkendende, endnu helt åndeløs.

"Man må indrømme at du forstår at få noget ud af din siesta, mor."

"Noget godt."

Temaet fra *Skæbnens magt* lyder, først svagt. Derefter igen, kraftigere denne gang. Alle tre er stivnede. *Skæbnesvangert*.

"Åh, det er min," udbryder Ellen. "Det er Didrik. Han vil gratulere dig. Jeg vidste din far ville ringe efter premieren."

Hun tager sin mobil op af tasken der ligger på den ene af tilskuerrækkerne. Temaet når at lyde en tredje gang, endnu kraftigere.

"Hallo, det er Ellen." Hun lytter. "Dorthea?" udbryder hun forbløffet. "Ringer du fra Didriks telefon?" Henvendt til Camilla: "Det er din faster." Hun trækker sig lidt afsides.

Mens moren lytter, forklarer Camilla: "Min far kommer ellers ikke sammen med sin søster."

"Jeg har hørt om hende. Og hendes veninde, som din far ikke kan acceptere."

"I er virkelig nået vidt omkring, må man sige."

Tancred fløjter skæbnetemaet. Camilla gyser: "Min anelse."

Ellen er rystet da hun vender tilbage.

"Didrik er forsvundet. Din far ... de kan ikke få fat på ham. Ikke mødt på arbejde. Ikke hjemme."

"I sommerhuset?"

"Der har de søgt. Han har tilsyneladende været der, men har forladt det igen."

"Sådan er far da ikke. Han ville ikke forsvinde uden at lægge en besked."

"Dorthea ventede til efter premieren med at ringe. For ikke at ødelægge noget for dig."

"Betænksomt."

"Jeg aftalte at jeg finder et fly i morgen tidlig."

"Må jeg tage med for at støtte dig?" spørger Tancred.

"Men stykket?"

"Camilla kan ikke forlade det. Men min opgave er slut."

"Det er meget venligt af dig."

5. akt

Mørk eftermiddag i stuen i Didrik og Ellens villa

"Goddag, Ellen," siger kvinden der tager imod Ellen og Tancred der træder ind idet de ryster regn af sig.

"Goddag, Dorthea." Ellen er lige så tøvende og forbeholden. "Det er min ven, Tancred ... Nej, det er ikke som du tror ..."

"Det kommer ikke mig ved. Jeg fordømmer ikke."

"Vi har lige truffet hinanden. Det kan ikke være derfor Didrik ..."

"Det er ikke som du tror, Ellen. Didrik har ikke ... Undskyld. Dorthea, jeg er Didriks søster."

Tancred giver hånd idet han mumler en kondolerende hilsen. De står alle tavse.

"Åh, Dorthea," udbryder Ellen og giver pludselig efter, kaster sig om halsen på sin svigerinde. Dorthea slipper straks sit forbehold og tager kærligt imod. "Kan du tilgive mig? Jeg har behandlet dig så frygteligt."

"Du fulgte bare din ægtemand i tykt og tyndt, som du har forpligtet dig til."

"Jeg har ikke forpligtet mig til at være modbydelig mod mennesker jeg holder af. Det kunne selv Didrik ikke tvinge mig til."

"Alligevel kender jeg det. Jeg var lige så hård og afvisende over for far, som Didrik var, selv om jeg burde have vidst bedre. Det fortryder jeg og har skammet mig over lige siden."

"Didrik kan få én til at ...,"

"Lad os ikke tale ondt om den ..." Dortheas stemme knækker og forhindrer hende i at fuldføre sætningen.

"Hvordan fandt de ham?"

"Robåden var kærtret. Det var stille vejr så strømmen havde ikke ført ham ret langt væk." Hun vurderer om hun kan tilføje det næste. "Og, Ellen, undskyld jeg siger det, men du har ret til at vide det: Hans gylp stod åben."

"Hans gylp stod åben," gentager Tancred forbløffet.

"Det beviser at det var et uheld. Han har rejst sig i båden i et naturligt ærinde. Derved er båden tippet."

"Det må du opfatte som beroligende, Ellen?"

"Det må jeg ... Det må jeg vel."

"Det er indlysende," forsikrer Tancred.

"Men hvad kan have fået ham til at gøre noget så dumt? Han er altid så påpasselig og velovervejet. Var. Blir jeg nødt til at sige: Han *var* altid ...?" Ellen sætter sig tungt i en lænestol. "Vi blir nødt til at give slip på huset og sommerhuset. Finde noget billigere. En keramikerindtægt ... Undskyld jeg tænker så praktisk ... men det andet er stadig for nær på."

"Det er let at forstå," siger Dorthea og lægger en hånd på svigerindens skulder. "Sagføreren ringede. Han bad mig give dig en besked. Didrik har åbenbart tegnet en stor livsforsikring ... for et års tid siden."

"Uden at fortælle os det?"

"Endda rigtig stor. Du og børnene arver selvfølgelig det hele. Naturligvis forudsat det ikke ... forudsat det betragtes som et hændeligt uheld ..."

"Det kan ikke være andet."

"... Arver det hele, på nær et par poster."

"Noget til dig?"

"Åh nej. Jeg er ikke blevet betænkt. Og ville selvfølgelig heller ikke have haft nogen af Didriks penge hvis jeg havde fået dem tilbudt."

"Det må have været hårdt for dig. Forstødt."

"Jeg klager ikke. Jeg har fundet mig en god tilværelse. Rigtig god endda. Med én jeg elsker. Det opvejer langt tabet af en bror. Undskyld, jeg sigtede ikke til ..."

"Jeg forstår dig, Dorthea. Du omtalte et par poster?"

"To personer, der hver er betænkt med hundred tusind kroner."

"Underligt. Det må være nogen fra firmaet som har stået ham nær? For ellers er der ikke ..."

"Jeg skrev deres navne op. Uffe Bjørnsted og Tora Gorm Jakobsen."

"Det siger mig ingenting. Didrik har aldrig omtalt en Uffe. Eller en Tora. Jeg anede ikke at han var så nært knyttet til nogen at han ..."

"Jeg blir nødt til at gå," siger Dorthea. "Jeg dukker op igen hvis du har brug for mig?"

"Tak for hjælpen, Dorthea. Du behøver ikke lukke. Vi mangler at tage bagagen ind."

Allerede inden Dorthea er væk, er Ellen faldet i dybe tanker: "Vent lidt. Tora Gorm ... Jeg husker det. Fordi det var tæt på Gorm og Tyra ..."

"Hun dukker nok op, når det kommer frem at hun skal arve."

"Et mysterium. Jeg har ikke fred før jeg når til bunds. Det gør mig godt at have noget der fylder tankerne. Jo, nu tror jeg. Dengang Didrik sad som dommer! Han var domsmand, en opgave han tog meget alvorligt, opfattede som en æresbevisning og talte meget om. Men én af gangene var han besynderligt tavs da han vendte hjem. Dagen efter pakkede han sine ting, hævdede han havde brug for ensomhed og tog over i vores sommerhus i seks fulde uger. Uden videre. Uden forklaring. Helt ulig ham."

"Du mener det kan have relation til arvingerne?"

"Han fandt hvervet så betydningsfuldt at han gemte sine noter fra de forskellige sager. Arkiverede ..."

Hun forsvinder ind i kontoret ved siden af.

"Jeg forstår ikke det er så vigtigt," siger Tancred.

"Jeg vil finde ud af det," siger hun da hun vender tilbage med et ringbind. "Om jeg så skal påkalde ..."

"Måske var det bedst for dig ikke at ribbe op i din mands fortid. Man ved aldrig hvad der kan komme frem."

"Du kendte ikke Didrik. Han var så regelret at han ikke havde nogen fortid. Derfor undrer de to navne mig så meget." Hun har fundet nogle beskrevne gule ark i mappen. "Her er det. Det var i november for to år siden, husker jeg, for han blev aldrig helt sig selv siden. Indelukket ... Her: 9. november 1996. Han har altid haft orden i sagerne." Hun læser noterne: "En ung pige påstod sig voldtaget ... Og her er et brev han har hæftet ved. Stilet til Didrik på kontoret. Dato ... Det er kun en uge siden ...?"

Ellen åbner brevet, må søge støtte ved en stol. "Det er ikke sandt."

"Hvad står der?"

"'Din kone er dig utro.' Det passer simpelt hen ikke. Jeg har aldrig ..."

"Da mindes jeg noget andet."

"Men ikke for en uge siden. Da havde jeg aldrig ... jeg sværger ... Aldrig nogensinde. Hvordan. Hvem kan vide sådan noget på forhånd? Det var før jeg rejste til Elea. Før jeg anede at jeg ville få mulighed for at rejse.

Før vi to overhovedet havde truffet hinanden. Hvem har tilrettelagt vores møde?"

"Ingen. Det kan ikke lade sig gøre. Ingen har magt til at arrangere andres skæbne. I et skuespil, ja, men ikke ..."

"Men alligevel. Beviset er her. Nogen har forudset ... Eller ikke bare det. Tvunget os ind i den bane der bragte os sammen. Didrik? Pludselig skiftede han mening, var næsten ivrig efter at få mig af sted."

"Skulle han selv ...?"

"Håndskriften er ikke hans. En kvindes? Og kun den sætning: Din kone er dig utro. Og en uge senere er varslet blevet sandt."

"Der må være en anden forklaring. Hvad stod der mere om retssagen for to år siden?"

"En ung pige påstod sig voldtaget. Den anklagede, en ung mand ved navn Manfred ... efternavnet kan jeg ikke læse ... hævdede han havde ladet sig lokke. Han blev frifundet blandt andet ved Didriks mellemkomst. Nej, burde frikendes, skriver han vist. Men blev idømt 40 dages betinget fængsel. Her! Jeg vidste jeg havde hørt det før: Offeret hedder Tora Gorm Jakobsen. Født 14. januar 1974. Datoen er understreget. Selv hendes adresse: Grønne-gade ..."

"Jeg finder mig ikke i det!" råber den gråklædte unge pige der er trængt ind mens de er fordybede i papirerne. "Han kan ikke købe mig. Jeg så jo hans stirrende øjne. Som om han ville gennemtrænge mig."

"Hør, du er vist gået galt? Mit navn er Ellen Siger, hvem søger du?"

"Undskyld," siger pigen ydmygt. "Døren stod åben. Jeg tillod mig at gå ind, fordi jeg gerne ville tale med Dem. Mit navn er Tora Gorm Jakobsen."

"Som arrangeret," udbryder Tancred forbløffet.

"Trød endelig nærmere. Du kommer som kaldet, vi stod netop og talte om din sag."

"Han slap ham løs," råber den gråklædte skingert. "Det var ham der slap den galning løs så han kan gå frit omkring. Han er her. Han er overalt."

"Der er ingen her der vil dig noget ondt. Tancred vil du ikke lukke, så ingen overrasker os."

"Jeg ved det," fortsætter pigen afdæmpet. "Der er jo ingen der gør mig noget. Jeg hørte det og ville bare gøre sagen klar: Jeg vil ikke have dem."

"Hvad vil du ikke have? Hvad hørte du?"

Igen hæver pigen stemmen voldsomt: "At han vil købe mig! For hundred tusind. Han tror han kan købe min krop. Han får ikke lov! Ikke så billigt. Ikke for nogen pris."

"Kan du ikke forklare hvad du taler om?"

"Det må virkelig virke forvirrende," ler pigen undskyldende. "Jeg taler om manden der sørgede for at han kunne gå fri. Den idiot der foregreb sig på mig."

"Og nu er du vred over at han har testamenteret dig nogle penge. Han ønsker jo kun at hjælpe dig."

"Han kan ikke gøre det godt igen," skriger den ulykkelige. "Hvorfor opsøgte han mig! Det havde han ingen ret til. Med sine stirrende øjne. Lige igennem mig."

"Du taler om voldsmanden? Opsøgte han dig ... efter dommen?"

Tora ryster smilende på hovedet: "Nej, det har jeg aldrig sagt. Ham har jeg aldrig set igen. Gudskelov. Men dommeren, manden med det indtrængende blik, han opsøgte mig."

"En mand på min alder? Store briller. Mørkt hår, kort, strittende."

"Hvorfor spørger du?" svarer hun vredt. "Du kender ham jo. Skulle du ikke kende din egen mand?"

Det ringer på døren. Med en håndbevægelse viser Tancred at han åbner. Han går.

"Min mand opsøgte dig? Efter retssagen? Sagde han noget? Gjorde han dig noget?"

"Han sagde ikke ret meget," svarer pigen imødekommende. "Gik lidt omkring i stuen. Men først og fremmest stirrede han."

"Hun er herinde," siger Tancred til den nyankomne og fortsætter henvendt til Tora. "Det er din mor. Hun siger du skal følge med hende hjem."

"I skal ikke tro I slipper så let," råber pigen idet hun går ud ad døren.

"Hvis du gerne vil tale med Ellen, kan jeg følge Tora hjem," siger Tancred til kvinden i entreen. "Grønnegade, det er jo lige i nærheden."

"Det er pænt af dig," siger kvinden der træder ind. "Jeg hedder Elsebeth. Jeg håber ikke min datter har voldt ulejlighed?"

Hun er iført en gråmeleret kjole med en overflod af knapper og ligner sin datter.

"Hun fortalte bare om sin frygtelige oplevelse. Og sagde at hun ikke ønskede at modtage de penge min mand har efterladt til hende."

"Tora har det dårligt."

"Ja, det forstod jeg."

"Jeg vil bare lige undskylde hende."

"Det behøver du ikke. Det må have været forfærdeligt, det hun har oplevet."

"Du tror du forstår, men det er der ingen gør. Kun den der selv har været ude for det samme. *Jeg* ved det."

"Du har selv ...? Vil du ikke sidde?"

Begge sætter sig, kvinden ryster langsomt på hovedet.

"Man kommer aldrig over det. Besættelsesdagen, bogstaveligt talt," smiler hun bittert. "Nogle få minutter og ens tilværelse er ændret. Min tiltro til andre mennesker vender aldrig tilbage. Mistillid, vrede, angst, ved den mindste anledning stikker den hovedet frem. Én gang misbrugt ... Og misbruget fik endda følger."

"Du fik et barn ...?" Kvinden nikker. "Tora?"

"Tora. Som jeg elskede højt for hun var jo min datter. Samtidig hadede jeg hende, fordi hun var barn af ham der ødelagde mit liv."

Ellen er så chokeret at hun ikke føler trang til at svare.

"Hun ligner mig, og det elsker jeg hende for. Men samtidig ligner hun ham, mere og mere, synes jeg. Sådan at jeg hver dag må have min overfaldsmand for øje. Og derfor aldrig får mulighed for at glemme ham."

"Hvad skete der med ham?"

"Han blev aldrig fundet. Men da han, da var der gået mere end tyve år, opsøgte Tora og senere tegnede en livsforsikring – jeg er ansat i firmaet og jeg glemmer ikke – blev jeg i stand til at finde frem til ham."

"Men sagen var forældet?"

"Ingen beviser. Og mit had var blevet diffust, selv om det aldrig er forsvundet."

"Du har vel talt med nogen?"

"Det er et ar. Jeg tror ikke på det kan tales væk. Da Tora kom ud for det samme som jeg havde været igennem, var det selvfølgelig frygteligt, også for mig, fordi jeg vidste hvordan det var. Det var som om min skæbne skulle gentage sig og overføres på hende. Men samtidig følte det retfærdigt at datteren af min voldsmænd skulle gennemleve den samme frygt og skam som hendes far havde påført mig."

"Du kan ikke tilgive ham?"

"Jeg kan ikke tilgive ham."

Da hun hører nogen ved døren, viser hendes angst sig. Hun rejser sig hurtigt. Det er Tancred der træder ind.

"Din datter er bragt hjem."

"Tak, jeg må videre på arbejde."

Da Elsebeth har forladt dem, betragter Tancred Ellen som for at vurdere hendes tilstand.

"Jeg har tilladt mig at ringe til den anden på listen," tilstår han. "Der var kun én af det nummer i telefonbogen. Det viste sig at Uffe Bjørnsted er i Grækenland på arbejde. Det var hans mor jeg talte med. Da hun hørte hvad det drejede sig om tilbød hun at komme herhen med det samme."

"Det var betænksomt. Jeg får ikke ro før jeg når til bunds i dette mysterium."

"Måske er det hende der kommer allerede?"

Tancred går ud og åbner endnu inden dørklokken har lydt. Den indtrædende er en kvinde på deres alder med langt glat hår, livligt klædt og en selvsikker fremtoning.

"Margit Bjørnsted."

"Ellen Siger. Jeg var gift med Didrik der ..."

"Jeg har hørt det. Må jeg kondolere."

"Jeg er glad for at du kunne komme med så kort varsel."

Alle tre sætter sig.

"Lad mig gå lige til sagen," siger kvinden efter at have set sig vurderende omkring i stuen. "Jeg behøver ikke at tage så meget af jeres tid. Didrik og jeg var nære venner i vores ungdom. Jeg ved ikke hvor meget han har talt om det?"

"Jeg husker ikke at han har omtalt dig," svarer Ellen tøvende.

"Måske har det gjort for ondt. Vi var kærester, kan man sige. Havde et forhold ... må man vel kalde det. Det var i foråret 73, så det må have været længe før du kom ind i billedet."

"Vi traf først hinanden i 76."

"Vores forhold må have gjort for lidt indtryk på ham siden han ikke har omtalt det. Eller snarere: For ubehageligt. Sagen er at jeg legede med ham. Med hans følelser."

"Det var ellers ikke let at 'lege' med Didriks følelser."

"Åh jo. Han var stærkt forelsket, er jeg overbevist om. Mens jeg ... ikke brød mig om ham. Det var ikke noget personligt. Sådan set var det ikke

kun Didrik. Når det kommer til stykket bryder jeg mig overhovedet ikke om mænd."

Hun gør en pause for at se hvilket indtryk udsagnet gør. Da det åbenbart ikke vækker den modvilje hun frygtede, fortsætter hun beroliget: "Til gengæld holder jeg vældig meget af børn. Og dem får man som bekendt ikke uden hjælp fra mænd. Det gjorde man i hvert fald slet ikke dengang. Derfor indledte jeg forbindelsen, uden at fortælle om mine følelser. Han var forelsket, jeg hyklede forelskelse. Den dag, det var den 9. april, da jeg fik at vide at jeg var gravid, slog jeg op med ham uden at fortælle at han skulle være far."

Hun bider sig i læben, men vælger så at komme med hele sin tilståelse: "Jeg må indrømme at jeg vist gjorde det temmelig onskabsfuldt. Han var kommet med nogle dybt foragtende udsagn om kvinder der kun elskede kvinder. Som jeg måtte bide i mig. Derfor fandt jeg en speciel glæde i at nedværdige ham, håne ham, så grundigt at jeg var sikker på ikke at se mere til ham."

"Det må have ramt. På bunden var han et følsomt menneske."

"Jeg har skammet mig over det. Men jeg har aldrig haft lejlighed til at fortælle ham sammenhængen. For vi har overhovedet ikke truffet hinanden i alle de mellemliggende år. Ikke før i sidste uge."

Ellen havde skjult ansigtet i hænderne, men nu ser hun op: "Du sagde i sidste uge? Tilfældigt?"

"Han ringede på for fem dage siden."

"Fortalte Didrik hvad der fik ham til pludselig at opsøge dig efter så mange år?"

"Han ville høre om jeg stadig hadede ham så meget at jeg kunne finde på at sende ham et anonymt smædebrev."

"Gør du det?"

"Jeg ynker ham, og jeg skammer mig lidt over den måde jeg behandlede ham på dengang. Men hadet ham har jeg aldrig. Knap nok tænkt på ham. Det fortalte jeg. Han har skænket mig en god søn, der er smuk som sin mor og stejl som sin far," smiler hun. "Undskyld, hvis ..."

"Det gør ikke noget."

"Jeg tror ikke jeg har mere at fortælle."

"Du har været til stor hjælp."

Knap har Tancred lukket døren efter deres gæst før Ellen synker sammen, omsider når sorgen frem. Hun græder. På et tidspunkt da hun har grædt

længe, lægger han hånden omkring hendes nakke. Hun rejser sig. I omfavnelsen hulker hun videre.

"Du græder dine smukke øjne ud," siger han.

"Hvad skal jeg med et syn, når intet skønt jeg får at se i verden mer?" klemmer hun tappert ud.

"Ødipus?"

Hun nikker.

"Vi er så fyldt af citater at vi dårligt ved hvis stemme vi taler med. Som en eller anden har sagt." Hun prøver at smile, men det blir ikke til mere end halvkvalte hikst.

"Du har forstået noget jeg ikke har?"

"Jeg forstår hvad der har drevet Didrik og hvor slemt han har haft det. Pludselig giver det hele mening."

"Du må ikke tro at han selv ... Vi ved at det var et uheld."

"Vi ved at han elskede Margit, og at hun håned ham og hans kærlighed. Jeg er overbevist om at han på vejen hjem, fortvivlet eller hævngerig, traf en pige som han valgte at lade sin vrede gå ud over. Elsebeth."

"Nu gætter du."

"9. april, sagde Margit. Besættelsesdagen, sagde Elsebeth, ikke hendes besættelse, men Danmarks. Datoen passer. Derfor understregede Didrik Toras fødselsdato, 14. januar 74: Ni måneder efter voldtægten."

"Ironisk: Den dag Margit får at vide at Didrik mod sin vilje har gjort hende gravid uden at hun fortæller ham det, hævner han sig ved at gøre Elsebeth gravid imod hendes vilje. "

"Hun blir mærket for livstid. Han slipper godt fra det, juridisk set. Men måske er han lige så mærket. Sandsynligvis har han skammet sig så meget at det er årsagen til hans nidkærhed resten af livet."

"Hans håndhævelse af den uskrevne lov?"

"Det store chok oplever han imidlertid da han mere end tyve år senere er blevet domsmand. For han får til opgave at dømme i en sag der viser sig at være en parallel til hans egen."

"Toras?"

"Da Didrik i retten kæmper for at skaffe frikendelse til fyren der har voldtaget Tora, er det i virkeligheden sig selv han forsvarer. Sin egen skyld han er sat til at forvalte."

"Fyrrer dages fængsel?"

"Mindre kunne han ikke få dommen ned på. Derfor må han, der tager alting bogstaveligt, pålægge sig selv samme straf som den anden skyldige blev ikendt."

"Det er grunden til at han isolerer sig i jeres sommerhus?"

"I de pålagte 40 dage har han utvivlsomt levet mere isoleret og glædesløst end i et almindeligt fængsel."

"Efter dommen opsøgte han Tora?"

"Ligheden må have slået ham. Ikke bare i sagens enkeltheder. Vel ligner hun sin mor, men lige så meget ligner hun sin far. Måske ville han undersøge om han kunne gøre noget for at afhjælpe hendes smerte."

"Og indså hvor meget ondt han havde voldt?"

"Derfor har han været så vanskelig at leve sammen med de sidste to år. Fordi han, moralens principfaste vogter, havde indset sin egen svaghed og måtte foragte sig selv."

"Alligevel fortsatte han med at leve."

"Indtil han modtog brevet der hævdede at jeg var ham utro. Han kendte mig så godt at han vidste det måtte være opspind. Derfor måtte han spekulere over hvem der kunne være så vred på ham at hun ville sende det hadefulde brev."

"Tanken faldt på hende der startede ondskabens kæde?"

"Han opsøgte Margit der fortalte at han uden at vide det havde avlet en søn på en lesbisk kvinde. Han som altid har foragtet den slags afvigelser. Det blev hans endelige moralske knæk. Han sendte mig af sted til Camillas premiere. For at have tid til at gøre det han måtte."

"Husk: Vi ved at det var et uheld."

"Didrik har ved flere selskabelige lejligheder underholdt ved at fortælle at en betydelig del af de druknede findes med åben gylp."

"Så han kendte risikoen?"

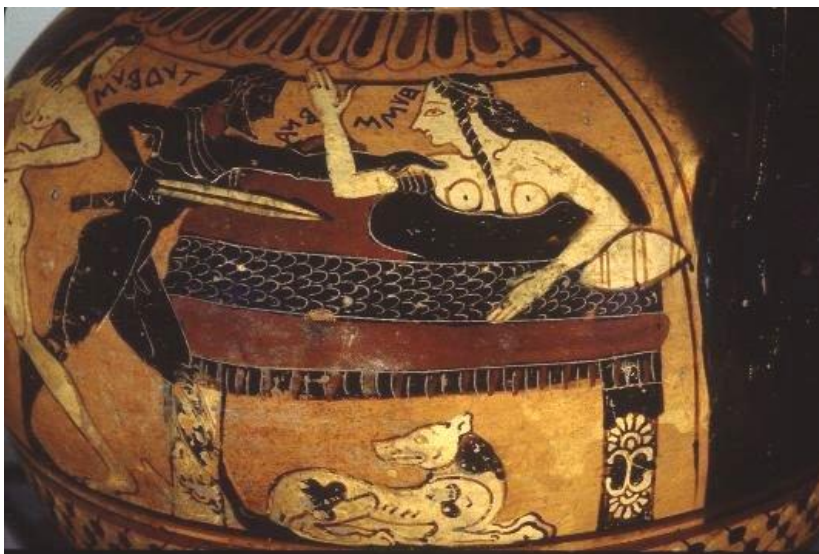
"Han vidste at det ville virke overbevisende hvis han blev fundet på den måde. Så han sikrede familien at livsforsikringen kan udbetales. Men i virkeligheden, så godt kender jeg ham, tror jeg at han simpelt hen ville straffe den legemsdel der havde forarget ham. Derfor trak han den frem."

"Forarger dit øje dig da riv det ud."

"Ødipus?"

"Noget i den retning."

"Vi behøver ikke at fortælle det til nogen. Afbryde sorgens kæde. Ikke en gang til Camilla. Hun har mistet sin elskede og respekterede far. Det er en tilstrækkelig stor tragedie."

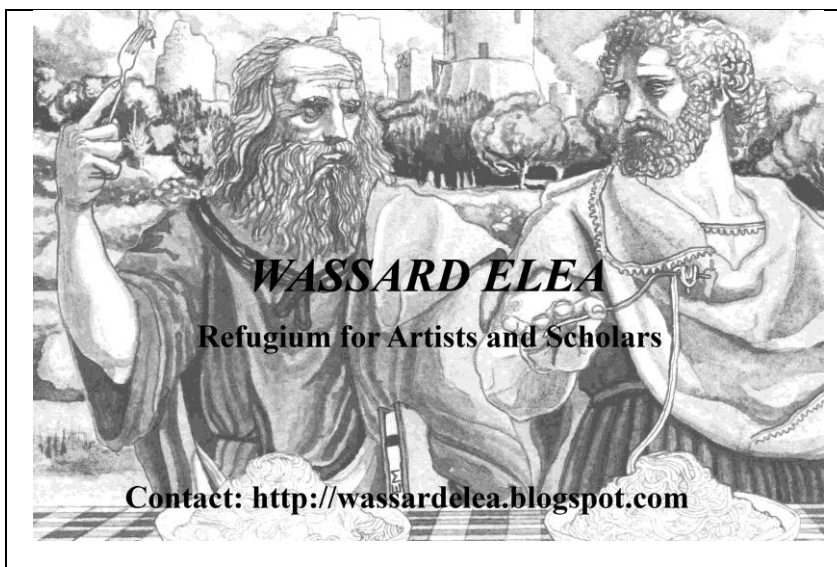

The editors found the missing footnote to Puccetti (WER I,3), Bouwsma (WER II,2) and Kant (above), Kumbel wrote thus:

Man's a kind
of Missing Link,
fondly thinking
he can think.

Received

- Peter A. Andreasen *et al* "A Cyclic Peptidic Serine Protease Inhibitor: Increasing Affinity by Increasing Peptide Flexibility", PLOS ONE | DOI: 10.1371/journal.pone.0115872 December 29, 2014, pp. 27.
- Bjørn Berge *The Ecology of Building Materials*, 2nd ed., Elsevier, Oxford 2009, pp. 427.
- Bodil Brems *et al Koge Kunst*, Billesø & Baltzer, 2002, pp. 105
- Anna Smedberg Bondesson *Ditt språk i min mun*, Makadam förlag, Göteborg – Stockholm 2014, pp. 83.
- Salvatore Carbone *La seconda pietra*, DVD, Pellare 2012.
- Jane Forsey "The Disenfranchisement of Philosophical Aesthetics", *Journal of the History of Ideas* (2004), pp. 581-97.
- Mazzola Aniello e Nuziato (*romanzo*), Associazione Culturale Don Giuseppe Alario, Moio della Civitella (Sa), 2011, pp. 173.
- Bertill Nordahl *50+3 Skoghult - billedbog for voksne 1*, nr. 9 af 100, Niensens, København, 2005, pp. 50.
- Bertill Nordahl & Thorstein Thomsen *Fra Rørvig til Skoghult – billedbog for voksne 2*, Niensens, København 2005, pp. 61.
- Bertill Nordahl & Lene Hein Sørensen *Øje for øje*, Niensens, Brønshøj 2007, pp. 143.
- Nu kan Hald være mere end nok – og andre udtryk*, red. F. Ettrup, L. Munkøe, P. Nørhaven & P.Q. Rannes, Hald Hovedgaard 2003, pp. 134.
- Valéria Ofter *Cincin*, Ars Poetica Bokförlag, Sottunga, Åland 2005, pp. 207.
- Thomas Oldrup *Agtigt*, Bagland, 2010, pp. 163.
- Gervasio Posadas *Il segreto del gazpacho*, Giunti, Firenze & Milano 2008, pp. 320.
- Martin Ringmar "..."*anses vara mycket god*" Hur åsikter om (ny)översättningar uppstår och sprids: exemplet Laxness", *Aspekter av litterär nyöversättning – Aspects de la retraduction littéraire*, Linnaeus University Press, 2012, pp. 165-82.
- Antonio Rizzo *Il pellicano*, Pro.sys Editori, Marina di Ascea 1998, pp. 47.
- Aase Schmidt *Historien om mit hjerte*, Samleren, København 2012, pp. 164.
- Hermann Starheimsæter *Der nåden finst*, Samlaget, Oslo 2012, pp. 277.
- Hugh Steinmetz *Communio Musica: Special Alloy*, CD, Olufsen Records, DOCD 5441, 1997, 47.24 min.
- Hugh Steinmetz Quartet *Janus Head*, CD, Cim Records, CIMCD200302, 2003, 69.26 min.

TEATRO **VELIA**

Every year at Acropolis di Elea in July & August

www.veliateatro.it

Compagnia Michele Murino Cilento Arte